ESTUDIS

JAUME CASTELLVÍ i TODA
Mataró 1854. L'any del còlera

RAFAEL SOLER i FONRODONA
El mosaic de la capella del Sagrament de la Basílica de Santa Maria de Mataró

MANUEL CUSACHS i CORREDOR
Mataró, a cavall dels segles XIX i XX (1900-1901)

RAMON SALAS i OLIVERAS
La ciutat en el record (VII)

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/68

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 2000

FULLS/68

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 2000

TAULA

- **EDITORIAL** 1
- **ACTUALITAT** 2
- **ESTUDIS**

MATARÓ 1854.
L'ANY DEL CÒLERA
Jaume Castellví i Toda 7

EL MOSAIC DE LA CAPELLA
DEL SAGRAMENT DE LA BASÍLICA
DE SANTA MARIA DE MATARÓ
Rafael Soler i Fonrodona 24

MATARÓ, A CAVALL DELS
SEGLES XIX I XX (1900-1901)
Manuel Cusachs i Corredor 32

LA CIUTAT EN EL RECORD (VII)
Ramon Salas i Oliveras 39

- **DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA** 49

Portada: Capçalera del programa de mà de les festes de les Santes de l'any 1901. Inclou un interessant dibuix modernista.

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar la procedència.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 93 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
Composició i impressió:
Copisteria Castellà. c/ Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració del Patronat Municipal de Cultura MATARÓ

EDITORIAL

CONVIURE AMB EL PATRIMONI CULTURAL

Seguint la pauta del que expressà magistralment el doctor Marc Mayer, director general del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, en la conferència pronunciada el passat mes de maig, amb motiu del Dia Internacional del Museu, incidirem una vegada més sobre la preservació i conservació del patrimoni cultural i, més concretament, sobre el patrimoni arquitectònic.

El nostre país té un gran patrimoni cultural. Com que ha estat habitat de manera continuada, des de la prehistòria fins als nostres dies, a pesar de periòdiques destruccions, té molt i de tot. I aquesta gran quantitat de patrimoni, memòria històrica, que explica qui som i d'on venim, s'ha de conservar i restaurar.

Però en una època com la nostra, en la qual s'incrementa i densifica la població i l'edificació en determinades zones del país, el Maresme, en concret, n'és una d'elles, les pressions urbanitzadores i edificatòries poden afectar i afecten el patrimoni cultural. Per això, ara més que mai, cal introduir criteris d'actuació, per determinar què cal conservar, no pas de manera indiscriminada, sinó científicament. I aquests criteris s'han de basar sobretot, i necessàriament, en l'excepcionalitat.

Perquè és possible que una resta arqueològica d'època romana a Mataró o al Maresme tingui una excepcionalitat extraordinària, perquè permet la lectura d'una trama urbana, o perquè permet la interpretació d'una manera concreta de viure i, per tant, és «única» i cal conservar-la, mentre que la mateixa resta, en un altre indret, Tarragona, per exemple, potser no tindria la mateixa importància, ni tindria la mateixa excepcionalitat; en conseqüència, potser només caldria documentar-la. O viceversa, tota una sèrie de deixes romanes trobades recentment al Berguedà, on se'n coneixen ben poques, són excepcionals, i a Mataró, o al Maresme, no ho serien. També és cert que a Mataró, que no és una ciutat monumental, o al Maresme, són excepcionals, únics, alguns casals dels segles XVII i XVIII, que en altres poblacions, Barcelona o Girona, per exemple, no ho serien.

Aquests criteris d'excepcionalitat s'han de fer comprendre. Els especialistes els han d'explicar. Cal una política d'informació. Cal ensenyar a llegir les nostres ciutats, les nostres places, els nostres carrers, els nostres casals, les restes que apareixen en els seus subsòls. Cal actuar amb la màxima pedagogia perquè la gent, la població, entengui el patrimoni, el faci seu i l'arribi a estimar. I així la gent, la població, considerarà el patrimoni com un valor afegit de qualitat de vida, voldrà conviure amb el patrimoni i serà la millor garantia de la seva preservació i conservació.

ACTUALITAT

El Museu Arxiu de Santa Maria s'ha adherit a la iniciativa de la Sala Cabañes, secció teatral del Centre Catòlic de Mataró, per tal de nomenar el mestre Enric Torra com a fill adoptiu de Mataró. Per aquest motiu introduïm tot seguit una petita nota biogràfica.

ENRIC TORRA i PÒRTULAS
Pianista i compositor

Enric Torra i Pòrtulas va néixer a Fornells de la Selva (El Gironès), el 16 de març de 1910. Pianista, compositor, director d'orquestra i de corals, mestre de música, professor de piano, ha dedicat la seva llarga vida exclusivament a la música. Va començar a aprendre les primeres notes guiat pel seu pare, cisteller, afeccionats al cant i a tocar el piano.

Va cursar els estudis de piano a Girona amb el mestre Francesc Casellas, distingit deixeble de Granados, i els va prosseguir a la prestigiosa Acadèmia Marshall de Barcelona, on va acabar la carrera el 1928 amb el Premi d'Honor. Els seus professors més notables foren el pianista Frank Marshall –deixeble d'Enric Granados– i Domènec Mas i Serracant –deixeble de Pedrell i Morera–, el seu mestre d'harmonia i composició.

Intèrpret precoç, a set anys ja tocava en el cinema mut del seu poble, i igualment precoç en la composició –als onze anys escriu la seva primera obra i als quinze, la primera sardana–. Precoç i prolífic, no ha deixat d'escriure música en tota la vida, i en continua escrivint.

El mestre Torra, acabats els seus estudis a l'acadèmia Marshall, s'hi va quedar de professor dels cursos avançats durant deu anys. Des del trasllat del seu domicili a Mataró el 1927, ha estat el perenne professor de totes les generacions mataronines d'estudiants de piano. Va formar part del «Quintet del Clavé» fins a l'arribada del cinema sonor, i ha estat un celebrat intèrpret en les millors sales de concerts i a la ràdio.

Durant els anys immediatament anteriors a la Guerra Civil, fou considerat el millor concertista format a l'Acadèmia Marshall, un honor que va compartir més tard amb la malaguanyada pianista Rosa Sabater i l'exímia Alícia de Larrocha.

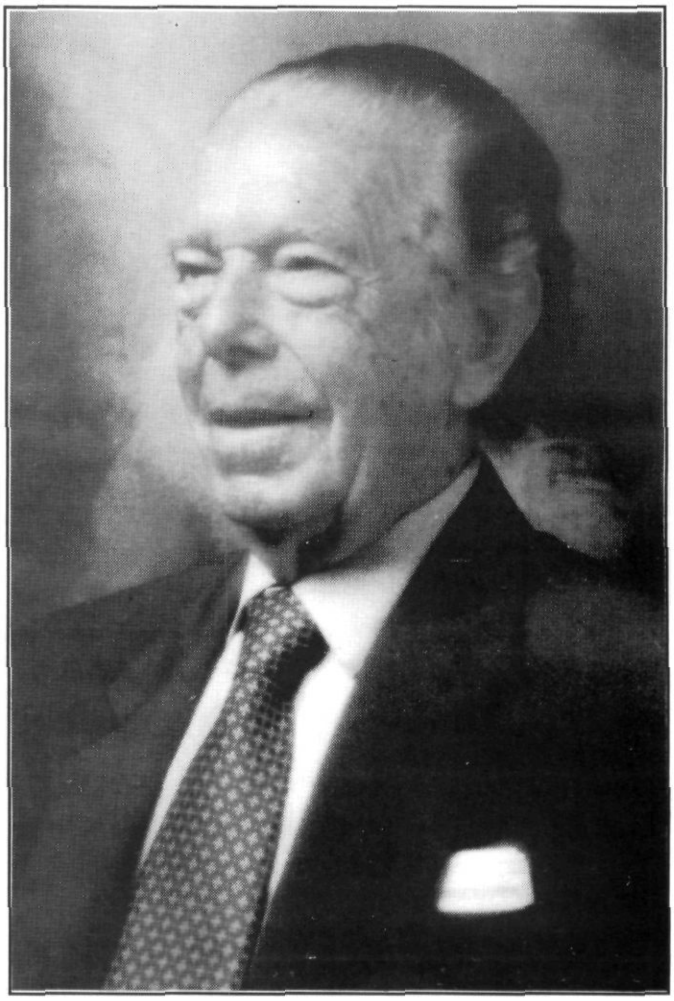

Enric Torra i Pòrtulas

Virtuós de l'instrument, aplaudit i admirat, i amb una sòlida formació rebuda de la millor tradició de l'escola pianística catalana, la Guerra Civil va interrompre la seva carrera de concertista internacional, que va substituir, a partir de 1939, per la docència, la composició i la direcció d'orquestra i de corals. Ha estat el director de les sarsueles de la companyia de l'Iris i de la Sala Cabañes i ha dirigit l'Orfeó Mataroní i la Missa de les Santes.

Autor d'onze simfonies –*Romana, Sons d'Andorra, Ramb-Condal, Los Ángeles, Parisien*...–, de cantates –*La creu del Canigó*–, de sardanes –*Fornells, Mataronina, La més bufona, Poncellina, Contemplant el riu*...–, de música per a cobla, d'obres instrumentals per a trio, quartet i quintet, de peces per a cant i piano, de suites per a piano i per a piano i orquestra, de mètodes de piano i d'iniciació musical, la seva producció forma un catàleg de més de setanta obres comprensives de més de dues-centes composicions. Una de les seves composicions més recents i ambicioses és l'òpera *Burriac* (1995).

En les suites *Costa Brava* (1947), *Mallorca* (1949) i *Eivissa* (1948) o en les *Cançons amatòries* (1964), se'l reconeix com a compositor inspirat i d'excel·lent qualitat formal i atreviment tècnic. Les seves obres més interpretades –i les més populars–, però, són *La Passió* (1943) i, per davant de tot, *Els Pastorets* (1941), que el mestre Torra ha estat dirigint personalment durant prop de quaranta anys, i que es continuen interpretant cada any, i amb èxit creixent, a la Sala Cabañes, i han estat declarats Patrimoni Cultural de la Ciutat.

La ciutat de Mataró, a iniciativa del Centre Atlètic Laietània, va tributar fa tres anys un solemne homenatge al mestre Enric Torra, que va coincidir amb el cinquantenari de la composició de la suite *Costa Brava* (1947), que es va incloure íntegra en el disc commemoratiu que s'editá per a l'ocasió i que fou interpretada pels més anomenats pianistes de la ciutat. Completaven el disc fragments de l'òpera *Burriac* i altres peces del mateix autor. La suite *Costa Brava* és una de les seves obres més interpretades i forma part del repertori de concertistes de tot el món.

Posteriorment s'ha editat un nou disc amb la seva suite *Eivissa* i les *Tres obres característiques*, amb el propi autor al piano, i ara acaba de publicar la suite *Iberia* d'Albéniz completa en dos discos que es complementen amb *Danzas* de Falla i Turina, i té a punt de sortir les *Goyescas* de Granados, unes obres de molt difícil execució i que sols s'atreveixen a abordar els talents del piano.

Recentment, el mestre Torra ha fet donació de la seva òpera *Burriac* a la ciutat de Mataró, igual com ho ha fet amb les seves sardanes a l'Agrupació Sardanista Santa Anna, o la seva música dels *Pastorets* i la *Passió* a la Sala Cabañes. També ha cedit una part important del seu arxiu musical al Museu Arxiu de Santa Maria.

ANNEX

Obres musicals del mestre compositor Enric Torra i Pòrtulas, dipositades al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró.

Op. 5	*Costa Brava* (orquestra, piano)
Op. 6	*Diada a Montserrat* (orquestra, piano)
Op. 11	*Vall d'Aran*, suite (orquestra, càmera)
Op. 12	*El Vallès* (trio de corda)
Op. 13	*Mallorca*, suite (piano, orq. de corda)
Op. 16	*El Montseny*, fantasia (trio, piano)
Op. 17	*El Maresme floral* (quintet, piano)
Op. 18	*Simfonia romana* (gran orquestra)
Op. 19	*Cinco canciones antiguas* (cant)
Op. 20	*Simfonia pirenaica* (gran orquestra)
Op. 22	*Filigrana taurina* (orquestra)
Op. 24	*Simfonia risueña* (orquestra)
Op. 26	*Las Hespérides*, ballet mitològic (orq.)
Op. 27	*Suite ferial* (piano)
Op. 28	Col·lecció de sardanes (cobla)
Op. 29	*La creu del Canigó*, cantata (cant, orq.)
Op. 30	*Formentera* (trio: piano, vent)
Op. 31	*Menorca* (flauta, violí, cel·lo, piano)
Op. 32	*Simfonia parisien* (orquestra)
Op. 33	*Simfonia de Lourdes* (orquestra)
Op. 34	*El pessebre blanc* (cant, orquestra)
Op. 35	*Simfonia tríptica* (orquestra)
Op. 36	*Simfonia Cadaqués* (orquestra)
Op. 37	*Tríduo salmódico* (cor 4v., orq., corda)
Op. 38	*Ballets del Maresme* (cobla)
Op. 39	*Concierto nº 1* (piano, orquestra)
Op. 40	*Simfonia xacobea* (orquestra)
Op. 42	*Simfonia sons d'Andorra* (orquestra)
Op. 43	*Simfonia Ramb-Condal* (orquestra)
Op. 44	*El risc del pastor* (cobla)
Op. 45	*Poemes corals 78* (cor a capela)
Op. 47	*Simfonia dels àngels* (cor, orquestra)

EXPOSICIÓ *CARTES NÀUTIQUES*

Coincidint amb la commemoració del Dia Internacional del Museu, el passat dissabte dia 13 de maig, a l'estatge del Museu Arxiu, s'inaugurà l'exposició que presenta una selecció de cartes nàutiques pertanyents al fons del Museu Arxiu, format, com la majoria de les seves col·leccions, a partir d'aportacions diverses, especialment llegats i continuades donacions.

La mostra és indicativa de la important relació que va tenir Catalunya amb Amèrica durant els segles XVIII i XIX, que va ésser la base del desenvolupament i de la industrialització del nostre país.

En les cartes exposades es poden resseguir gairebé la totalitat de les costes de la península, d'Europa i d'Amèrica, i, en especial, les del mar de les Antilles, Cuba i Puerto Rico.

Una part de les cartes pertany al fons nàutic del capità Pere Isern i Maristany, llegat pels senyors Joan de la Creu Cuadrada i Gallifa i Conxita Salas i Isern.

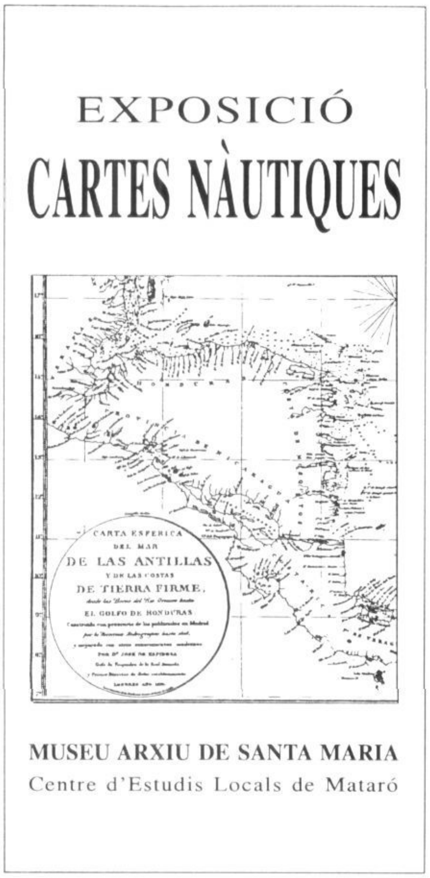

DIA INTERNACIONAL DEL MUSEU 18 DE MAIG DEL 2000

Amb motiu de la celebració del Dia Internacional del Museu, els dos museus mataronins, el Museu de Mataró i el Museu Arxiu de Santa Maria, van programar per al dia 17 de maig, a la sala d'actes de can Palauet, la conferència *Els antics romans poden viure entre nosaltres? La sostenibilitat de la conservació del patrimoni en una societat de progrés*, a càrrec del doctor Marc Mayer, director general del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, vinculat a la ciutat de Mataró per diversos treballs d'investigació.

La conferència, que és previst de publicar properament als nostres *FULLS*, va incidir en la necessitat que té el nostre país, les nostres ciutats, el nostre territori, de conviure amb el passat i amb els testimonis del passat, que són el nostre patrimoni cultural.

El doctor Mayer va afirmar, també, que en el nostre món, de diversitat cultural cada vegada més marcada, el patrimoni cultural és integrador. Però com que tenim molt de patrimoni, cal parlar de sostenibilitat, de manera que, per a la seva conservació, privin criteris d'excepcionalitat i prioritat. I que la pedagogia, la informació i la sensibilitat farà entendre, comprendre i estimar el patrimoni. I, com que l'estimació del patrimoni és contagiosa, es podrà viure i conviure amb els testimonis del nostre passat.

El doctor Marc Mayer en la seva dissertació.
Fotografia Miquel Sala. MASMM.

EL DOCTOR JOAN GIMÉNEZ I BLASCO, PREMI EXTRAORDINARI DE DOCTORAT I PREMI ILURO

A proposta de la divisió de Ciències Humanes i Socials, corresponent a l'any 1998-99, la Junta de govern de la Universitat de Barcelona, per acord de 16 de juny proppassat, resolgué d'atorgar el Premi Extraordinari de Doctorat al doctor Joan Giménez i Blasco, per la seva tesi «Continuïtat i canvi en les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710».

L'acte de lliurament del guardó s'efectuà el dia 4 del passat mes d'octubre, en el paranimf de la Universitat de Barcelona, dins el marc solemne de la inauguració del curs acadèmic 2000-2001.

I el dia 26 d'octubre es féu públic el veredicte de la 42a edició del Premi Iluro de monografia històrica, instituït per Caixa Laietana. D'entre vuit treballs presentats al concurs, tots ells concernents a temes històrics de Mataró o de poblacions del Maresme, el jurat, presidit pel doctor Jordi Nadal i Oller, prestigiós historiador del camp de l'economia, va resoldre atorgar per unanimitat el premi a l'historiador mataroní doctor Joan Giménez i Blasco, pel seu treball «Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment».

Felicitem el doctor Joan Giménez i Blasco, amic i col·laborador del Museu Arxiu, per tots els èxits assolits.

CONVOCATÒRIA DE LA *XVII SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS*

El Museu Arxiu de Santa Maria, Centre d'Estudis Locals de Mataró, prepara la *XVII SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS*, prevista per al dissabte dia 25 de novembre de 2000.

Per això convoca els estudiosos en qualsevol àrea d'investigació, perquè puguin presentar comunicacions escrites.

Les comunicacions podran tenir una extensió màxima de vint fulls DIN A-4, a doble espai (30 línies x 70 espais). Hauran d'anar necessàriament acompanyades d'un resum que no podrà excedir les tres pàgines, i que serà el text que es permetrà llegir el dia de la sessió. Seria molt convenient d'adjuntar, a més, suport informàtic (disquet 3.5 ps).

En l'acte de la sessió es llegiran els resums presentats i es facilitarà el diàleg-col·loqui. L'exposició dels treballs podrà anar acompanyada de material àudio-visual; caldrà, però, especificar-ho en el moment de la tramesa.

El termini de presentació de les comunicacions finalitzarà el dia 11 de novembre de 2000. Podran ser trameses per correu (MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA, c/ Beata Maria, núm. 3, 08301 Mataró) o bé lliurades personalment al Museu Arxiu (dissabtes d'11 a 2 i de 6 a 9).

El Museu Arxiu de Santa Maria, amb la col·laboració del Patronat Municipal de Cultura, editarà el conjunt de les comunicacions.

JOSEP M. ROVIRA BRULL, *IN MEMORIAM*

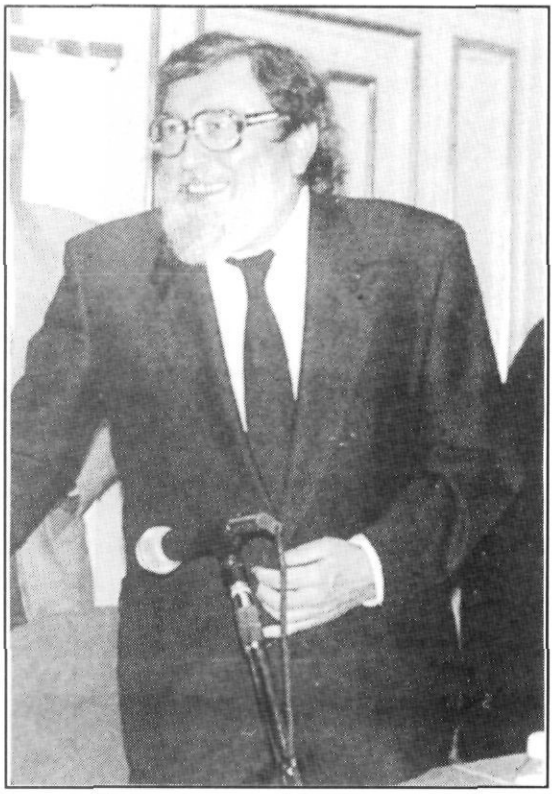

El passat dia 13 de juny morí a Mataró l'artista pintor i escultor Josep M. Rovira Brull.

Nascut a Barcelona l'any 1926, residia a Mataró des de l'any 1957.

En Josep M. Rovira Brull, excel·lent dibuixant, pintor i escultor innovador, a Mataró va crear la part més important de la seva obra i va exercir com a mestre de diverses generacions d'artistes mataronins.

Compromès cívicament i culturalment amb el país i amb la ciutat, havia participat, col·laborat i donat suport a múltiples actuacions ciutadanes.

La seva darrera obra, *Laia, l'arquera*, fins i tot ha esdevingut símbol de la ciutat.

Que descansi en pau.

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

La biblioteca del Museu Arxiu ha incorporat la col·lecció dels *Quaderns d'Orientació Familiar*, anys 1965 a 1993, donada per la família Sellarès Jubany.

La senyora Teresa Correa i Esquerra ha donat al Museu Arxiu documentació i objectes diversos procedents de la família Pasqual i Esquerra. A més de documentació familiar i documentació relacionada amb l'activitat farmacèutica, la donació comprèn postals, goigs i llibres, i també, especialment, documentació i objectes vinculats a l'Administració de les Santes, com un reliquiari, un oli sobre tela (s. XVIII) representant les santes Juliana i Semproniana, una col·lecció de ventalls i la planxa matriu del conegut gravat de la Mare de Déu Candelera i les Santes, realitzat l'any 1787 per Pere Pasqual Moles, seguint el dibuix de Pere Pau Muntanya, en memòria del mataroní Jaume Matas, canonge lectoral de Barcelona.

Agraïm tots aquests donatius, que són una mostra clara de confiança envers la nostra institució.

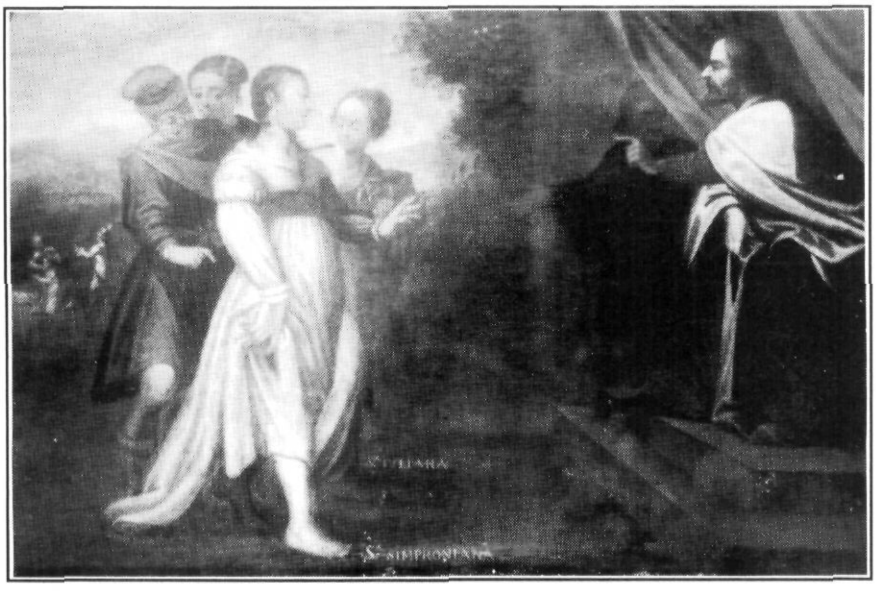

Santes Juliana i Semproniana.
Oli sobre tela (s. XVIII). MASMM.
Fotografia Miquel Sala. MASMM.

ESTUDIS

L'any 1954, Jaume Castellví i Toda, coincidint amb el centenari de l'«any del còlera», redactà una petita monografia sobre la incidència de la pesta a Mataró, que restà inèdita. Actualitzada i adaptada, conserva el seu interès.

MATARÓ 1854. L'ANY DEL CÒLERA

L'any 1854 va ser, i és encara, a Mataró, l'any del còlera per antonomàsia. Hi ha raons més que suficients per donar-li aquesta qualificació ja que, aquell any, el «morbus asiaticus» envaí la ciutat i originà l'epidèmia o pesta més terrible entre totes les que han assolat la població en tot el llarg de la seva història.

A mitjan segle XIX no tot eren flors i violes. El progrés, que per tal d'arrodonir el seu estil romàntic fins i tot tenia el seu partit, incloïa moltes escletxes i anacronismes. La higiene era, en molts casos, estrictament medieval.

Ignorada l'existència del món microorgànic, empíriques la profilaxi i la terapèutica, i elemental la neteja urbana, la tàctica i l'estratègia que presidien la defensa contra una invasió epidèmica i el contagi només podien considerar-se com a bastonades de cec.

A més, sobrepassades les muralles, que abans actuaven con a cinturons de sanitat, per les noves construccions, era gairebé impossible d'aïllar les poblacions davant d'una escomesa epidèmica. A Mataró el còlera del 1854, salvant l'època i el lloc, fou la darrera pesta medieval.

L'epidèmia primer va afectar Barcelona i l'èxode dels barcelonins va introduir els primers gèrmens a la nostra ciutat, quan encara no s'havia pres cap mesura de protecció. En un principi, a mitjan agost, sembla que no té malícia, però a primers de setembre, de sobte, agafa una virulència extraordinària, imprevista, desacostumada, que domina la ciutat.

El dia 6 de setembre moren de pesta cent trenta-vuit persones i les afectades de contagi són a l'entorn de dues mil. El dia anterior n'havien mort cent deu. La ciutat és abandonada per una part important de la població; el comerç i la indústria són paralitzats i moltes cases tenen les portes barrades per absència dels seus habitants o bé per por al contagi.[1]

En conèixer aquesta situació Pasqual Madoz, governador civil de Barcelona, ve a Mataró el dia 7 de setembre, imposa ordre i tranquil·litat, i salva la ciutat del caos i de la desesperació en un moment en el qual ja es palesaven conats de violència.

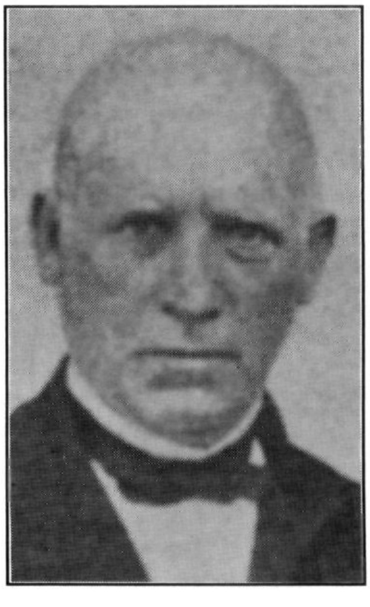

Pasqual Madoz.
MASMM.
Arxiu d'Imatges.

Pasqual Madoz, en un paroxisme de gratitud, serà anomenat «pare i salvador», quan l'epidèmia començà a decréixer, tot i que en realitat va seguir la seva evolució natural, però cal dir que l'ajuda moral, científica i pecuniària de Madoz fou, per descomptat, importantíssima.[2]

Cal fer constar, a més, la gran labor de la Junta Sanitària provisional, que el propi Madoz féu ressaltar, i la del seu president, el senyor Joaquim Martí i Andreu, que, durant la crisi més aguda de la pesta, restà sol i aguantà el pes i la responsabilitat d'aquells moments difícils, sense defallença, amb els propis recursos i amb els mínims mitjans que tenia a l'abast. Així mateix, moltes de les dades que avui tenim a la mà les devem a la tasca precisa i preciosa del seu caràcter observador i ordenat.

A mitjan octubre la ciutat pogué cantar el *Te Deum* d'acció de gràcies per l'acabament del tràngol i oferir honres fúnebres per les víctimes del còlera, que, en seixanta-un dies, van superar el miler, tot i considerant la mitjana de morts naturals.

ANTECEDENTS HISTÒRICS

La història testifica l'existència de la pesta bubònica ja abans de l'Era cristiana.

Prescindint de la fase etiològica en què el virus, com a element independent, passà a ser paràsit humà, assenyalem que el variat grup patològic endèmic, pesta, febre groga, morbus, tifus, verola, grip, etc., deixa el seu caràcter quiet i sedentari i assalta individus i col·lectivitats humanes, fronteres i continents, sota el seu nou caràcter epidèmic. Perquè, per damunt de tot, s'ha de reconèixer fins i tot en allò que concerneix a la pesta, i per pesta hem d'entendre-hi, aquí, tota mena de malalties epidèmiques o contagioses, que es tracta d'un fenomen col·lectiu.

LA PESTA VIATJA

La pesta és viatgera. Si no ho hagués estat, encara seria al seu bressol, a l'Orient. I un bon dia començà a expandir-se. D'ençà de llavors, va refer diverses vegades, en diferents èpoques, els mateixos camins.

Viatgera incòmoda i pertorbadora, un dels seus més llargs i aprofitats periples fou el que va prendre el nom de «pesta negra», que no solament assolà l'Europa del segle XIV, sinó que portà un gran missatge de dolor que va tenyir de tristesa fins i tot la filosofia i l'art del segle XV.

Volem esmentar també les pestes de Nimega i Rochefort al segle XVII i la de Marsella al segle XVIII, tristament cèlebres. Fins a nosaltres ha arribat la dita «pitjor que la pesta de Marsella» per ponderar el grau de malignitat d'una persona o circumstància.

LES PESTES A CATALUNYA

A part de la ja esmentada «pesta negra», hem de recordar d'una manera especial les nombroses pestes sofertes durant els segles XVI i XVII, íntimament relacionades amb el migdia de França. Coneixem vint-i-set «crides» o alarmes de pesta en seixanta-nou anys, des del 1556 fins al 1625.

DEFENSES HISTÒRIQUES. MURALLES, CORDONS SANITARIS I PATENTS DE SANITAT

La pesta, per la seva condició de viatgera, es podia prevenir. Durant molts segles les muralles de les poblacions, els «cordons sanitaris» i les patents de sanitat actuaren o serviren de fre de cara a possibles epidèmies.

A l'element material imprescindible de les muralles, s'hi afegien els «cordons sanitaris», sistema de vigilància personal escrupolosa i, en molts casos, fins i tot, inhumana i ferotge. Els títols de «morbers» o «guardes del morbus» emplenen la literatura catalana fins ben entrat el segle XIX.

Les patents de sanitat, certificacions emeses per les autoritats de les ciutats i poblacions, acreditaven que els viatgers, o les embarcacions, provenien de llocs lliures de pesta.

Muralles, cordons de sanitat i patents assoliren tanta eficàcia que, moltes vegades, bastaren per preservar de contagi ciutats senceres.

Seria molt llarg l'estudi dels complexos de pànic, terror, aversió i menyspreu que l'apestat i la pesta exercien sobre els homes fins al segle XIX. I en nom d'una profilaxi primària i elemental, es congriaren, a través de la història, infinites crueltats, injustícies i misèries. També és cert que d'aquesta manera, s'estalviaren en compensació moltíssimes vides i altres tantes misèries.

Plaça de la Morberia. El cementiri de la Morberia ocupava les finques de la part més elevada de l'actual carrer de Los Álamos.

Fotografies Miquel Sala. MASMM.

El sistema d'aïllament a base de muralles era el més eficaç, però presentava inconvenients de tipus econòmic i social, ja que la manca o la reducció de relacions amb l'exterior aguditzava necessitats i problemes i, a vegades, esdevenia una espasa de doble full perquè tot l'avantatge que la muralla significava com a funció de filtre higiènic, quan la desgràcia portava dins del seu recinte el germen epidèmic, la intensitat i rapidesa de la seva extensió causava veritables hecatombes.

Les relacions polítiques, de comerç o d'amistat entre ciutats més o menys veïnes, es veien bruscament tallades quan una d'elles tenia la més lleu sospita de ser atacada per la pesta. En tenim, recollits a l'atzar, diversos exemples referents a les relacions entre Mataró i Barcelona. Així, en el volum primer de la seva *Historia*, Carrera parla d'una carta de les autoritats barcelonines cursada el 1589 –l'any anterior i el següent hi hagué pesta a la capital–, queixant-se de la prohibició d'entrada de gent de Barcelona a la nostra ciutat. La resposta diu que, malgrat tot, se'ls «havia facilitat vituallas», o sia, se'ls havia socorregut llançant-los menjar des de dalt de la muralla.[3]

De la mateixa manera, l'any 1651, el síndic de Mataró presenta excuses als consellers de Barcelona per haver prohibit el comerç amb aquesta ciutat a causa del contagi. Es tractava de la pesta bubònica que assolà la ciutat els anys 1651-1652.[4] Aquesta pesta fou força activa a Mataró. Avui el seu record es redueix al topònim Morberia, nom d'una petita placeta situada prop del lloc on es formà el cementeri dels apestats.[5]

L'origen de les patents de sanitat es perd en la llunyania, tot i que varen generalitzar-se, sembla, al segle XVII.

Una patent només podia ser «neta» o «bruta». No era permès un terme mig. Per tant, no podia ser ni dubtosa ni confusa, ni en els termes, ni en l'escriptura.

Els vaixells del país o estrangers amb patent neta eren admesos en els ports a «lliure plàtica», un cop comprovada la patent. Si resultava bruta, s'aïllava i s'incomunicava l'embarcació durant quaranta dies. Se'n deia «sofrir quarantena».

Als vaixells i a les embarcacions, se'ls podia exigir les llistes de la tripulació, que eren comprovades. Si, durant la travessia, moria o emmalaltia algun tripulant, s'havia de justificar l'índole de la mort o malaltia i assegurar-se que no era de tipus epidèmic. Si es recollien nàufrags o objectes a l'alta mar, també s'havia d'assegurar la seva «netedat».

Els cònsols havien de visar les patents en el punt d'origen. Sense això, les patents no eren vàlides sempre que es tractés d'un país estranger. Per als ports d'origen al país, n'hi havia prou amb la certificació de les juntes de sanitat portuàries.

El reconeixement de les patents es feia, destacant-se de la nau el capità, o el segon de bord, en el seu bot, enarborant la bandera o insígnia groga de sanitat. Devia amarrar en el lloc indicat per la direcció o junta de sanitat, junta o lloc que eren jeràrquicament sotmesos als respectius alcaldes de la població.

Si la patent era neta, es donava permís per amarrar, carregar i descarregar; si era bruta, a més de procedir a l'aïllament i incomunicació de l'embarcació i del seu personal, calia donar-ne

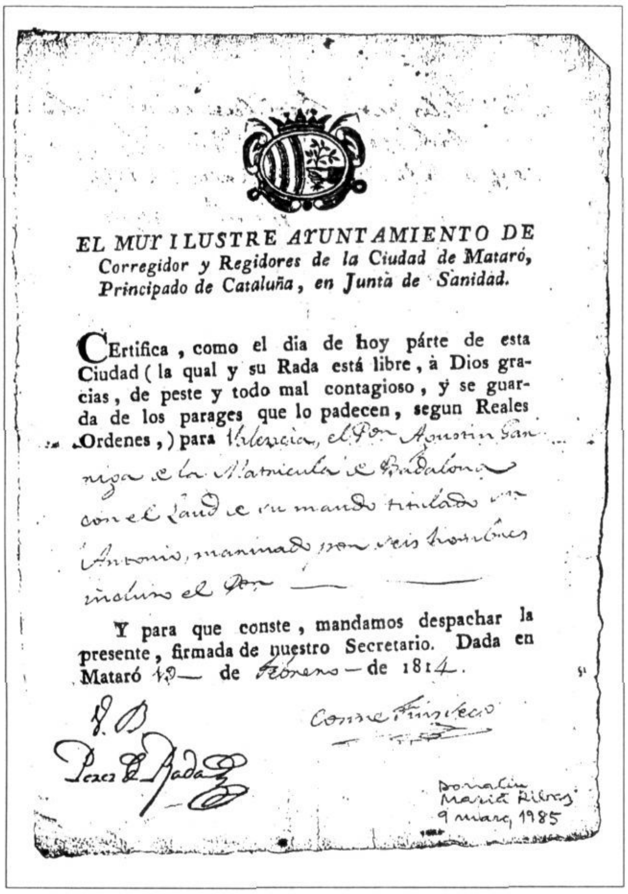

EL MUY ILUSTRE AYUNTAMIENTO DE
Corregidor y Regidores de la Ciudad de Mataró,
Principado de Cataluña, en Junta de Sanidad.

CErtifica, como el dia de hoy párte de esta Ciudad (la qual y su Rada está libre, à Dios gracias, de peste y todo mal contagioso, y se guarda de los parages que lo padecen, segun Reales Ordenes,) para Valencia, el Pon Agustin Sanniga de la Matricula de Badalona con el Laud de su mando titulado San Antonio, marinado por seis hombres incluso el Pon

Y para que conste, mandamos despachar la presente, firmada de nuestro Secretario. Dada en Mataró 18 de Febrero de 1814.

Patent de Sanitat emesa a Mataró el 18 de febrer de 1814. MASMM.

CIUDAD DE MATARÓ. OFICINA DE SANIDAD.

NOS LA JUNTA DE SALUD PÚBLICA.

Certificamos que el ... por el mismo y tripulado de ... personas en todas incluso el Patron, segun consta del rol de su equipaje que ha exhibido, sale de este puerto para el de ... con ...

Y porque (gracias á Dios) la salud es muy buena en esta ciudad de Mataró y pueblos de su costa, sin ninguna sospecha de peste ni otras enfermedades contagiosas, de las cuales nos guardamos por medio de las precauciones mas rigorosas, suplicamos á todos los Gobernadores, Comandantes y cualesquiera otras Autoridades, le dejen navegar libremente, ir y volver, detenerse y negociar, sin ponerle impedimento alguno.
En fe de lo cual damos la presente carta firmada por nuestro Presidente, refrendada por el Secretario de esta Junta y autorizada con el sello de esta Ciudad. En Mataró á ... de ... del año mil ochocientos sesenta ...

EL PRESIDENTE, EL CAPITAN DEL PUERTO,

El Secretario,

Imp. de J. Abadal.

Patent de Sanitat emesa a Mataró el 1861. Col·lecció particular.

compte immediatament a l'autoritat superior –el governador civil– i prendre totes les mesures previstes per la llei i els costums.

Les patents de sanitat eren ordinàriament impreses i, moltes vegades, incorporaven gravats de gran qualitat artística. En servem una variada i curiosa col·lecció, pertanyent en gran part a poblacions costaneres, més o menys importants. Presenten normalment una vista panoràmica de la població, presidida des de l'aire pel seu sant patró, o bé hi figura un dels dos temes per separat. Les representacions dels sants eren com una mena d'invocació contra la mateixa pesta, ja que el sentiment religiós era determinant als segles XVII i XVIII.

Els «vots de vila» eren també en la mateixa línia. Mataró, l'any 1665, per mitjà del seu Consell de la vila, va prendre l'acord de renovar la festa del vot de vila en favor de santa Magdalena; el seu altar a la Casa del Consell, més tard Ajuntament, que subsistí fins a la revolució de 1869, se suposa arrelat a l'antic hospital mataroní del segle XV.[6] Mataró comptava també amb les advocacions de sant Josep, invocat reiteradament per pesta, pedregada i altres calamitats, i de sant Sebastià, també amb vot de vila.

Actual capella de Sant Sebastià, invocat per pesta i amb vot de vila. La primitiva capella era situada sobre el portal de Barcelona de la muralla. Quan s'enderrocà el portal, quedà situada on és ara, cantonada del carrer de Barcelona amb la baixada de Santa Anna. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

TRANSFORMACIÓ DE LA DEFENSA.

A mitjan segle XIX, el concepte i la forma de la defensa preventiva de les epidèmies va sofrir una profunda transformació. A poc a poc les muralles s'obriren o desaparegueren. El primer picot que actuà a Barcelona fou, precisament, l'any 1854. El creixement de les ciutats condicionava la supressió de les muralles i llur enderrocament; en cas d'epidèmia, plantejava un nou problema sanitari, difícil de resoldre amb els mitjans profilàctics de l'època.

A més, les noves idees romàntiques, barreja de llibertat i de progrés, que propugnaven la supressió de tota llei d'aïllaments i de barreres, perquè retardaven els postulats de confraternització universal, coincidien amb aquesta voluntat i desig d'alliberament dels anells murals que atenallaven les ciutats. Una tan caòtica, i a vegades violenta, conjunció de mitjans i d'idees antigues i modernes, va influir, sens dubte, en gran part al violent i ràpid arrelament de les darreres epidèmies del segle passat.

ETAPES D'INTRODUCCIÓ

No cal que ens remuntem a les etapes anteriors al segle XVIII. En aquest segle és quan la premsa, en el sentit més elemental, comença a exercir la seva funció divulgadora de les novetats del món contemporani. L'alarma, allò que en el nostre Principat s'anomenava «crida», per prevenir el més o menys remot perill de contagi, s'assenyalava a través de reials cèdules o circulars, que anunciaven, elles soles, o simultàniament amb la premsa oficial –*Gaceta de Madrid*– i la principiant, i després progressiva, premsa particular.

Però no pas a tot arreu es donava la mateixa informació. En general, els comunicats oficials volien ser alhora sincers i moderats, mentre que la premsa particular en un primer impuls, patia una incontenible tendència a dissimular la gravetat del perill.

Un cop coneguda l'angoixosa notícia, si era oficial, automàticament es mobilitzaven tots els ressorts del Govern, per ordre jeràrquic i descendent, o sigui, ministeris, governs civils, caps de corregiment i, si s'esqueia, alcaldies.

I els particulars, per tradició i experiència, coneixedors de les mesures a adoptar, també es preparaven.

Ben segur que la legislació benèfica i sanitària del segle XIX també havia recollit l'herència secular d'experiències. Però la primera mesura que les autoritats locals adoptaven, almenys fins a l'any 1834, ja no més endavant, era la formació d'un cordó sanitari, que s'organitzava i s'establia per tal d'impedir que entressin a la població viatgers d'origen dubtós o contagiat, sense haver fet la quarantena prescrita, que, si procedia, havia de fer-se al llatzaret designat per al cas; també s'impedia que els transeünts fessin parada o deixessin efectes i bagatges dintre de la població. Al mateix temps s'exagerava el zel en la vigilància de les entrades per via marítima.

I simultàniament s'organitzaven les juntes locals de sanitat. En formaven part, com a president, alguna personalitat de relleu polític ciutadà, assistida pel rector de la parròquia i algun altre capellà, i la majoria dels components del cos facultatiu de la població. Els corresponia d'organitzar tota la vida benèfico-social i higiènica que les circumstàncies requerien. Per tal de facilitar la tasca de la junta, es nomenaven altres comissions auxiliars o de districte, corresponents a cada un dels barris de la vila o ciutat.

Quan els recursos no eren suficients, cosa que passava en totes les epidèmies, s'organitzava una recaptació voluntària, o forçosa –si no hi havia altre remei–, entre la població rica, per tal d'atendre les necessitats més peremptòries que presentava la calamitat pública.

En una població afectada de contagi, de seguida es produïa l'èxode d'una part important de les persones benestants, o ben relacionades, que anaven a llocs amb menys densitat de població i, realment o aparentment, més sans. El fet de tenir-hi propietats, residència o parents, oferia un hipotètic, i alguna vegada segur, refugi. Generalment, aquests fugitius eren el vehicle més ràpid i segur de propagació de l'epidèmia.

Habitualment les indústries i el comerç restaven parcialment o totalment paralitzats. I els qui vivien d'un jornal es veien privats dels recursos vitals més imprescindibles. La beneficència organitzava les «sopes» que moltes vegades s'havien de repartir entre centenars o milers de necessitats, cada dia, mentre durava la pesta i, fins i tot, després, quan ja s'havia acabat. Aquestes «sopes» o «escudella» eren normalment de contingut mínim.

En invasions ràpides i profundes, el pànic ho arrasava tot. No era gens fàcil aguantar-se ferm en

aquells casos. Només alguns esporàdics personatges i els qui, a canvi d'un bon jornal, ocupaven els difícils i arriscats càrrecs d'infermers, transportistes de cadàvers o enterramorts, aguantaven fins a la fi, si el contagi els ho permetia.[7]

Aquestes circumstàncies feien que es destaqués la importància dels qui ostentaven els càrrecs de responsabilitat. Per mantenir la serenitat i la vigilància en el compliment de totes les providències necessàries, governadors i alcaldes, principalment, i els seus subordinats immediats, necessitaven un tremp moral i físic a prova de bomba.

En l'assistència espiritual, prodigant viàtics, consol i ajuda, el clergat secular, i també el regular, posava a prova les seves reconegudes virtuts.

Els «mestres en l'art de curar», com s'anomenaven els metges de l'època, exercien en la gran majoria de casos una labor professional meritíssima i, en diversos aspectes i ocasions, altruista i heroica, per la seva intervenció directa, efectiva i imprescindible en la pesta. Eren el blanc de totes les mirades i desigs de la població malalta i sana i alguns guanyaven molts diners. Passava igual amb els apotecaris o farmacèutics.[8]

Fins a la fi del segle XIX les mesures sanitàries consistien, en general, a suprimir o apartar els focus d'infecció provinents d'elements en descomposició o pudents, i en la neteja de les vies urbanes i de les zones habitades; es vigilaven i netejaven especialment abeuradors, safaretjos, dipòsits de latrines i femers, mercats, escorxadors i establiments de venda d'articles alimentaris.

Tot i amb això, fins a la moderna introducció de la profilaxi vacunal, com que s'ignorava el vehicle, caràcter i forma del germen patogen, i convençuts que l'aire era quasi l'únic portador del miasma contagiós, passaren segle rere segle, pesta rere pesta, fent fumigacions, per dintre i per fora de les cases, fent encara més insuportable allò que, per si mateix, ja ho era prou per als pobres malalts, captius del mal, i per als seus espantats familiars i infermers.

FACTORS DE DESENVOLUPAMENT FAVORABLE AL CONTAGI

Suposada l'entrada en un país del germen patològic, aquest germen, per propagar-se i desenvolupar-se, requeria un medi ambient favorable.

Particularment, el mes d'agost, com a medi climàtic, és el llindar oficial d'un gran nombre de pestes, així com el mes de setembre assenyala quasi sempre el moment elegit per a l'expansió, i el d'octubre, de la davallada. Juliol i novembre representen un paper secundari.

Resumint, perquè una epidèmia pogués propagar-se i estendre's eren absolutament necessàries les males condicions socials, la incúria, i l'oblit o desconeixement de les més elementals regles d'higiene pública i privada. Una temperatura mitjana, coincidint amb un cert grau d'humitat, afavoria el seu ràpid desenvolupament.

En canvi, era difícil en èpoques i climes de sequera i fred. Per això l'època dels *Te Deum*, és a dir, de les accions de gràcies per a la desaparició del contagi, es polaritza en la segona quinzena d'octubre fins a la de novembre. Poques d'aquelles condicions faltaren en els pobles d'Espanya durant gairebé tot el segle passat.

Per fer-se una idea del que era la profilaxi en aquell temps, només cal repassar algun text aparegut a la premsa oficial de l'època, per exemple sobre el sistema curatiu homeopàtic i les disquisicions mèdiques sobre els avantatges d'aquest sobre l'al·lopàtic. Estadístiques i principis es barregen difícilment mentre la pesta va sembrant la mort pel país. També veurem què era la higiene al costat de la profilaxi.

EL CÒLERA A EUROPA DURANT EL SEGLE XIX

Hem dit que la pesta és viatgera i hem de reconèixer que, referint-nos concretament a la del còlera, començà a viatjar el 1817, i anà adaptant-se als mitjans moderns de transport.

Seguint els acostumats camins de les pestes ancestrals històriques, l'anomenat «còlera morbus asiàtic», que el 1783 va matar en vuit dies vint mil pelegrins durant les festes religioses de Gangaduara (Índia), va saltar a Europa l'any 1817, on restà estacionària en els seus primers passos.

El 1823 era a Astrakan, també estacionària. Situada a Pèrsia el 1829, passa de nou a Astrakan per la ribera occidental del Caspi, seguint la ruta normal. L'any següent, pel Volga penetra a Rússia alhora que envaeix el Caucàs, i l'exèrcit rus, que marxa contra Varsòvia, l'estén per Polònia; d'allí a Moldàvia i Galítzia, i pel nord del Bàltic. A finals de 1831 entra a Anglaterra. A començaments

de l'any 1832 ja és a Calais, a França, i arriba a París en onze dies, des d'on es difon per tota l'Europa occidental i meridional.

Altres invasions colèriques foren detectades a Europa durant els anys 1846, 1865 i 1885.

A Catalunya varen ser especialment actives la de l'any 1830, que arribà el 1834, i la del 1846, la més important, introduïda l'any 1854.

EL CÒLERA DEL 1854 A BARCELONA

A Barcelona, s'hi introduí el còlera a finals de juliol, potser directament a través del port, ja que, si el de 1834 sembla haver-s'hi introduït a través de Tarragona, on aparegueren els primers símptomes, sobre el de 1854 no es descriuen antecedents pròxims a la capital.

El còlera de 1854 fou molt més nefast i cruel que l'anterior. Des de finals de juliol fins al novembre l'epidèmia causà sis mil quatre-centes dinou defuncions a Barcelona i un nombre ben considerable en les poblacions de l'entorn.

Barcelona restà gairebé deserta, només s'hi van quedar les famílies que tenien algun malalt, els metges, els apotecaris, aquells que tenien deures ineludibles i les persones mancades de recursos per traslladar-se a d'altres llocs. Presentava un aspecte desolador. Es diu que era tan escàs el trànsit pels carrers que, en alguns ordinàriament tan concorreguts com el de Ferran, hi va créixer l'herba entre les juntures de les rajoles de la voravia.

Denses fumeres s'escampaven quasi contínuament per tots els carrers, produïdes pels grans focs que s'encenien en totes les cruïlles com a mesura higiènica per matar el «microbi» de la pesta. I perquè la quantitat de fum fos encara més gran, s'espargien les fogueres amb quitrà que, cremant, es filtrava entre les llambordes, esquerdant-les i trencant-les.[9]

EL CÒLERA DEL 1854 A MATARÓ

De segur que Mataró va rebre el contagi per culpa de l'èxode barceloní, ja que, segons ja hem manifestat, en aquesta època, havia desaparegut la protecció de les muralles i, a més, hi havia la comunicació fàcil del ferrocarril. Les mesures preses l'any 1834[10], que van resultar eficaces, ja no corresponien a la situació de 1854. Els mitjans de comunicació, l'absència de muralles i la no existència de cordons sanitaris van trair els mitjans preventius.

El còlera de 1854 té, a Mataró, un narrador, la Junta de Sanitat local, que a la fi de l'epidèmia publicà un fulletó memòria amb la descripció del que va passar.

A més, el president d'aquella Junta, el diputat senyor Joaquim Martí i Andreu, tan vinculat als esdeveniments político-socials de l'època, ens va deixar unes precises estadístiques, tant en la publicació ja esmentada, com en el seu arxiu particular, que conserven els seus descendents.

Gràcies a tota aquesta documentació, s'han pogut desmentir falses informacions alienes, tal com ja ho feia la Junta en el seu relat, davant de la confusió existent tant a Mataró com a Barcelona.

Pel seu interès, transcrivim en la seva totalitat, i respectant l'ortografia original, la *Manifestación que la Junta Provisional de Sanidad y Beneficencia, al cesar en su cargo, hizo á los mataroneses.*[11]

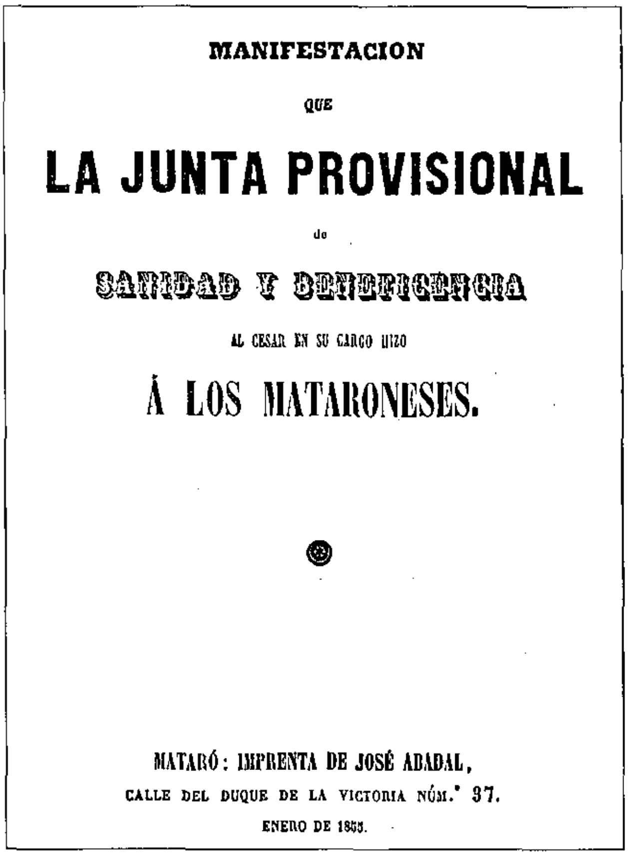
MANIFESTACION

QUE

LA JUNTA PROVISIONAL

de

SANIDAD Y BENEFICENCIA

AL CESAR EN SU CARGO HIZO

Á LOS MATARONESES.

MATARÓ: IMPRENTA DE JOSÉ ABADAL,

CALLE DEL DUQUE DE LA VICTORIA NÚM.° 37.

ENERO DE 1855.

Portada de l'opuscle *Manifestación que la Junta Provisional de Sanidad y Beneficencia, al cesar en su cargo, hizo á los mataroneses*, editat l'any 1855 a la impremta Abadal.
Biblioteca de la Caixa d'Estalvis Laietana.

«Al cesar esta Junta de sanidad y beneficencia en la espinosa misión, que le confió el M. I. Ayuntamiento, os debe una pública manifestación de sus actos para que juzguéis si ha correspondido dignamente a su objeto, y para rectificar inexactitudes vertidas en algunos periódicos.

Luego que el desarrollo del cólera morbo en la capital aconsejó la adopción de medidas preventivas; aunque la situación topográfica de esta ciudad, la morigeración de sus habitantes, el desahogo de sus casas, la bondad del clima, y la esperiencia de la anterior invasión infundía esperanzas de que benigna como aquella sería cualquier otra; no obstante el Cuerpo municipal nombró una Junta de sanidad y beneficencia, dispensando el honor de ser vocales de ella a los presbíteros D. Pedro Mártir Estruch y D. Pedro Terradas, al Sr. D. Joaquín Martí y Andreu, a los profesores de medicina y cirugía D. Francisco Martí y D. Francisco Bru, y a D. José Saurí, abogado, a D. Miguel Ricart, D. Lázaro Casamitjana, D. José Coto y D. Salvador Blanch.

Apenas constituida esta Junta, que nombró por su presidente al Sr. Martí y Andreu, y por secretario al Sr. Saurí, estableció un hospital especial para los coléricos, y acordó la instalación de una comisión ausiliar en cada distrito, por conducto de la cual pudiese informarse de las necesidades, recaudar los donativos, y llevar el socorro al domicilio de los enfermos.

Promovió en seguida una convocatoria compuesta de sus individuos y de todos los nombrados para las comisiones, y celebrada bajo la presidencia del M. I. Ayuntamiento les escitó a una suscripción mensual para atender a los gastos que pudieran ofrecerse; y persuadidos los concurrentes de su importancia y estensión se vieron no pocas pruebas de desprendimiento y generosidad, acordándose en el propio acto hacerse estensiva a todas las clases de la sociedad por medio de dichas comisiones que justificaron con sus obras el buen acierto de la elección.

Procuró la organización del servicio facultativo dejándolo a la discreción y acreditado celo de los mismos Sres. médicos, de los que en el turno por ellos establecido no faltaba en cada noche uno de vela en las Casas Consistoriales: asimismo escitó sus filantrópicos sentimientos para que se repartieran los distritos en el modo más conveniente para la asistencia de día.

Bajo estas bases se hallaba constituida la Junta cuando los primeros ataques de la epidemia que marchaba muy paulatinamente y en estado cuasi insensiblemente progresivo, habiendo sido por un término medio 5 las defunciones diarias desde el día 13 de agosto, en que aparecieron los primeros casos, hasta el día 4 de setiembre víspera de la espantosa recrudescencia de aquella plaga.

En la tarde del día 4 soplaba del Es-sudeste un viento fuerte y muy caliente, seguramente preñado de mortíferos miasmas que aspirados por los habitantes absorvían estos el veneno que en la noche había de sembrar la consternación y la muerte.

Lo mismo fué en efecto esparcirse sus sombras sobre esta ciudad que estenderse sobre ella como un sudario: muchas fueron las familias que al amanecer el día habían ya derramado lágrimas de dolor sobre el cadáver de alguno de sus individuos, y muy pocas las casas que no contaron algún atacado más o menos intensamente. El deciros que mucho más de dos mil personas se vieron atacadas en aquella noche, y que desde la madrugada del día 5 cinco sacerdotes recorrieron las calles administrando sucesivamente el Viático, es recordaros el cuadro desgarrador que a la sazón presentaba esta ciudad.

No fueron respetados tampoco por aquel azote los individuos que se habían prestado para vuestro socorro; no hubo comisión ausiliar que no tuviese varios acometidos, y alguna la hubo, que, a pesar de ser numerosa, no contó ninguno sano. De los vocales de la Junta varios cayeron enfermos, de modo que por la enfermedad de unos y porque el ministerio sacerdotal y facultativo reclamaba imperiosamente la asistencia de los otros en la cabecera de los dolientes, se vió en el aciago día 5 reducida la Junta a solos dos vocales, que fueron el Presidente y el Secretario. Fué una invasión que saltó todos los diques, y burló todas las prevenciones; fué un ataque tan repentino y tan brusco que desconcertó todos los planes, e introdujo la confusión en todas partes: siempre recordarán consternados los habitantes de esta ciudad aquel día de horror y de llanto.

Los espresados dos vocales se unieron entonces con los pocos concejales que permanecían en sus puestos, y constituyendo un solo cuerpo dictaron las medidas que reclamaba aquella horrorosa situación, apresurando con preferencia la habilitación del hospital civil para los pobres atacados que ya no cabían en el especial.

Iba entretanto derribando la muerte infinitas vidas, y en el día 6 a consecuencia de haber tomado en la noche anterior mayor incremento la enfermedad, quedó convertida esta ciudad en un vasto cementerio. El espanto y el horror se veían pintados en todos los semblantes, y los ojos de todos indicaban que en cada casa había una víctima. Sintióse en aquel día con los primeros síntomas del mal el espresado Secretario, y viéndose reducido a si solo el Presidente, manifestó su situación al benemérito resto del Ayuntamiento, ofreciendo no obstante sus servicios; y este en tan grave conflicto llamó a los Sres. D. Ramon Riu y Saldari, D. Isidro Martinez, D. Santiago Pedragosa, D. Camilo Bartrina y Serra, D. Estevan Clavell, D. José Robreño, D. Juan Antonio Bartrolí, D. Felix Fontrodona, D. Ramon Folcrá, D. Miguel Suriá y Soteras, D. Joaquin Vinardell, D. Salvador Ros, y D. Ignacio Rey para que tomasen a su cargo todas las atenciones de la Junta de Sanidad e hicieran frente a las imperiosas necesidades que surgían a cada paso.

No reinaba más que confusión y pavor entre los habitantes; no se oían más que lamentos, no se veían más que lágrimas; si habían ojos enjutos era porque los secaba el mismo terror.

En medio de este conflicto, cuando la muerte se cernía sobre esta hermosa ciudad, cuando hasta la anarquía empezaba ya a dejar sentir su terrible planta, se presenta dentro de estos muros nuestro salvador, nuestro angel tutelar, el Excmo. Sr. Gobernador de la Provincia, el jamás bien ponderado D. Pascual Madoz. Era el día 7 en que apareció como un iris de bonanza *en una tempestad; como una tabla de salvación en* medio de una deshecha tormenta. Su providencial llegada derramó consuelo por todas partes, ensanchó los corazones y reanimó el espiritu público asaz abatido por el funerario espectáculo que ofrecía esta ciudad.

Se constituyó desde luego en las Casas Consistoriales; confirmó el nombramiento de individuos de la Junta en las propias personas insinuadas anteriormente, y bajo la presidencia del mismo Sr. Martí y Andreu, único de la primitiva que a la sazón se hallaba en estado de tomar asiento en los bancos de la nueva; y para atender a las infinitas necesidades que aquellas aflictivas circunstancias habían creado, facilitó trabajo para 200 jornaleros, proporcionó 9.000 rs. y autorizó el echar mano de 38 mil procedentes de quintas atrasadas, destinados para la construcción de cuarteles; y se convino en abrir un préstamo de 120 mil reales para el caso de que los ausilios ofrecidos no fuesen suficientes, y por último unió a los pocos individuos del Ayuntamiento, que quedaban, los compromisarios que habían sido elegidos para la formación del Ayuntamiento, que han prestado recomendables servicios. ¡Gloria y prez a tan insigne varón que así vino a dar vida a una ciudad que yacía exánime!

Después de haber tan repetina y bruscamente invadido a estos moradores aquella desoladora plaga, después de tres días de horrores, llanto y consternación, com si aquella enfermedad se hubiese estremecido de sus propios estragos, entró desde luego en su período descendente de un modo tan rápido como lo demuestra el estado de defunciones que va a continuación.

Restablecida así la Junta, a la que ingresaban los primitivos vocales a medida que su salud y sus ocupaciones se lo permitían, menos D. Lázaro Casamitjana y D. Miguel Ricart, víctimas de aquel azote, y el Rdo. D. Pedro Mártir Estruch, que aún continua enfermo, nombrando secretario interino al vocal D. Miguel Suriá y Soteras, aceptó el mismo plan de ausilios adoptado por aquella, se ciñó al mismo sistema de contabilidad, organizó las mismas comisiones, y basada en los mismos principios con el eficaz y desinteresado ausilio de D. Pedro Sirarol, que en calidad de Subdelegado interino de Sanidad, reemplazó el día 9 al Sr. de Viñolas que había venido provisionalmente en el anterior por disposición del Sr. Madoz, siguió acudiendo a las atenciones que la marcha de la epidemia iba reclamando hasta su total desaparición, por la cual se tributaron en el día 12 las debidas gracias al Todopoderoso, solemnidad que fué honrada con la presencia del inclito D. Pascual Madoz, que invitado por el Ayuntamiento y la Junta, tuvo la galantería de acompañarnos en aquel día de satisfacción, así como había venido a consolarnos en el día de la desgracia.

Esta es, o Mataroneses, la fiel y exacta relación de los actos de esta Junta, aunque una escuálida figura de la terrible realidad que ha afligido a esta ciudad. *Ahora que concluida su triste misión va a retirarse al* seno de sus familias, se despide de vosotros, rindiendo las gracias a todos los que tan desinteresada y heroicamente han prestado su cooperación con sus servicios personales o ausilios pecuniarios; y cumpliendo con el último deber que tiene con vosotros; os presentará la oportuna rendición de cuentas de todos los intereses que le confiasteis, y en ella vereis consignados el desprendimiento y generosidad de los vecinos dignos de eterna gratitud; a la que se han hecho también justamente acreedores el Cura-ecónomo, sus vicarios y demás Rdos. Presbíteros de la comunidad y los celadores de policía que se han distinguido por su celo, los PP. de la Escuela Pía y las hermanas del hospital civil y las de la Concepción, que desde un principio se ofrecieron espontáneamente al servicio de los enfermos en los hospitales, a los que han asistido con una ejemplar caridad envagélica y con una completa abnegación, habiendo igualmente merecido bien de estos vecinos los Sres. del cuerpo facultativo en medicina y farmacia que no han olvidado sus deberes.

Mataró 28 octubre 1854.- El Presidente, Joaquin Martí y Andreu.- Vocales, Pedro Terradas, Pbro.- Juan Antonio Bartrolí.- Felix Fontrodona.- Francisco Bru.- Santiago Pedragosa.- Francisco Martí y Ramon.- José Robreño.- Estevan Clavell.- Isidro Martinez.- Ramon Riu y Saldari.- Salvador Ros y Montañola.- Joaquin Vinardell.- Miguel Suriá y Soteras.- Camilo Bartrina y Serra.- José Coto.- Ramon Folcrá.- José Saurí, vocal secretario.»

Cal fer constar, com indiquen les notes al peu de l'opuscle transcrit, que la Junta de Sanitat no va adoptar cap mesura de cara a l'establiment de cordons sanitaris, que eren, a l'època, considerats il·legals i inconvenients.

També que no fou necessari d'utilitzar el préstec de cent vint mil rals perquè fou suficient l'aplicació dels altres fons esmentats, junt amb l'import de la subscripció voluntària.

La Junta de Sanitat, a més, va fer públic l'estat de comptes, que es fixà a la Casa de la Ciutat i es publicà conjuntament amb la manifestació que hem transcrit, i que també reproduïm.

«RESUMEN DE LAS CUENTAS, QUE SE CITAN.

CARGO

Del M. I. Ayuntamiento y con autorización del Excmo. Sr. Gobernador Civil, procedentes de fondos de subrogación de quintas atrasadas destinados para la construcción de cuarteles en esta ciudad	38,000 »
Del M. I. Ayuntamiento remitidos a éste por dicho Excmo. Sr. Gobernador	9,000 »
Del M. I. Ayuntamiento	600 »
Procedente de la suscripción voluntaria	51,069 »
	98,669 »

DATA

Hospitales provisional y civil	32,351 » 27
Socorros llevados a domicilio	29,735 » 13
Médicos de distrito y tartanas para su uso	16,848 »
Tartanas para el Viático	2,360 »
Farmacéuticos	2,712 » 28
Cementerio	5,886 »
Por sanguijuelas para los enfermos pobres, arreglar y limpiar menudencias del ganado que se distribuían gratis, pérdida en la adquisición de gallinas acordada por la Autoridad local a consecuencia de la estremada escasez y por otros varios gastos	8,638 » 5
Saldo devuelto al M. I. Ayuntamiento	136 » 29
	98,669 »

Tot i que no consta en l'original, els comptes són en rals i maravedisos.

Molt explícits són, pel seu detall, els comptes presentats per la Junta en apartats tan significatius com el de viàtics i cementiri, així com la pèrdua en l'adquisició de gallines, acordada per l'autoritat local, a conseqüència de l'extremada escassedat.

El carrer de Pasqual Madoz.
Mataró va dedicar a Pasqual Madoz un dels carrers del seu eixample, projectat l'any 1878.
Fotografia Miquel Sala. MASMM.

El doctor Gabriel Batllevell, ecònom de la parròquia de Santa Maria, aleshores l'única parròquia de la ciutat, morí, víctima del contagi, la matinada del dia 5 d'octubre.

Acabada la seva comesa, la *Junta provisional de Sanidad y Beneficencia*, el 19 d'octubre de 1854, es va dirigir al senyor Pascual Madoz, governador civil de la província, per agrair-li la seva actuació, nomenant-lo, com ja hem indicat, «pare i salvador» de la ciutat. Pascual Madoz contestà immediatament, el dia 20, reconeixent els mèrits de la pròpia Junta.[12]

DADES DE LES AFECTACIONS PRESENTADES PER LA JUNTA PROVISIONAL DE SANITAT

A l'opuscle publicat per la Junta de Sanitat figura, annexa, la relació diària de les morts provocades per l'epidèmia, relació que també reproduïm.

«Relación de las defunciones ocurridas en esta ciudad de Mataró desde el día 13 de agosto, en que aparecieron los primeros casos de cólera, hasta el día 12 de octubre en que se cantó el Te-Deum.

	Días	Defunciones		Días	Defunciones
Agosto	13	4	S. a.		784
	14	2	Setiembre	13	36
	15	»		14	37
	16	1		15	39
	17	5		16	27
	18	2		17	17
	19	1		18	19
	20	2		19	18
	21	2		20	12
	22	»		21	7
	23	5		22	11
	24	4		23	8
	25	7		24	5
	26	8		25	9
	27	8		26	8
	28	9		27	7
	29	10		28	6
	30	7		29	»
	31	11		30	11
Setiembre	1	12	Octubre	1	3
	2	8		2	1
	3	7		3	2
	4	43		4	»
	5	110		5	»
	6	138		6	3
	7	89		7	»
	8	72		8	1
	9	60		9	1
	10	58		10	1
	11	48		11	3
	12	51		12	1
	Suma	784	TOTAL		1,077 »

PLANO GEOMETRICO DE LA CIUDAD DE MATARÓ

LEVANTADO POR EL AGRIMENSOR MAESTRO DE OBRAS Y DIRECTOR DE CAMINOS VECINALES DON YGNACIO CABALLOL AÑO 1852.

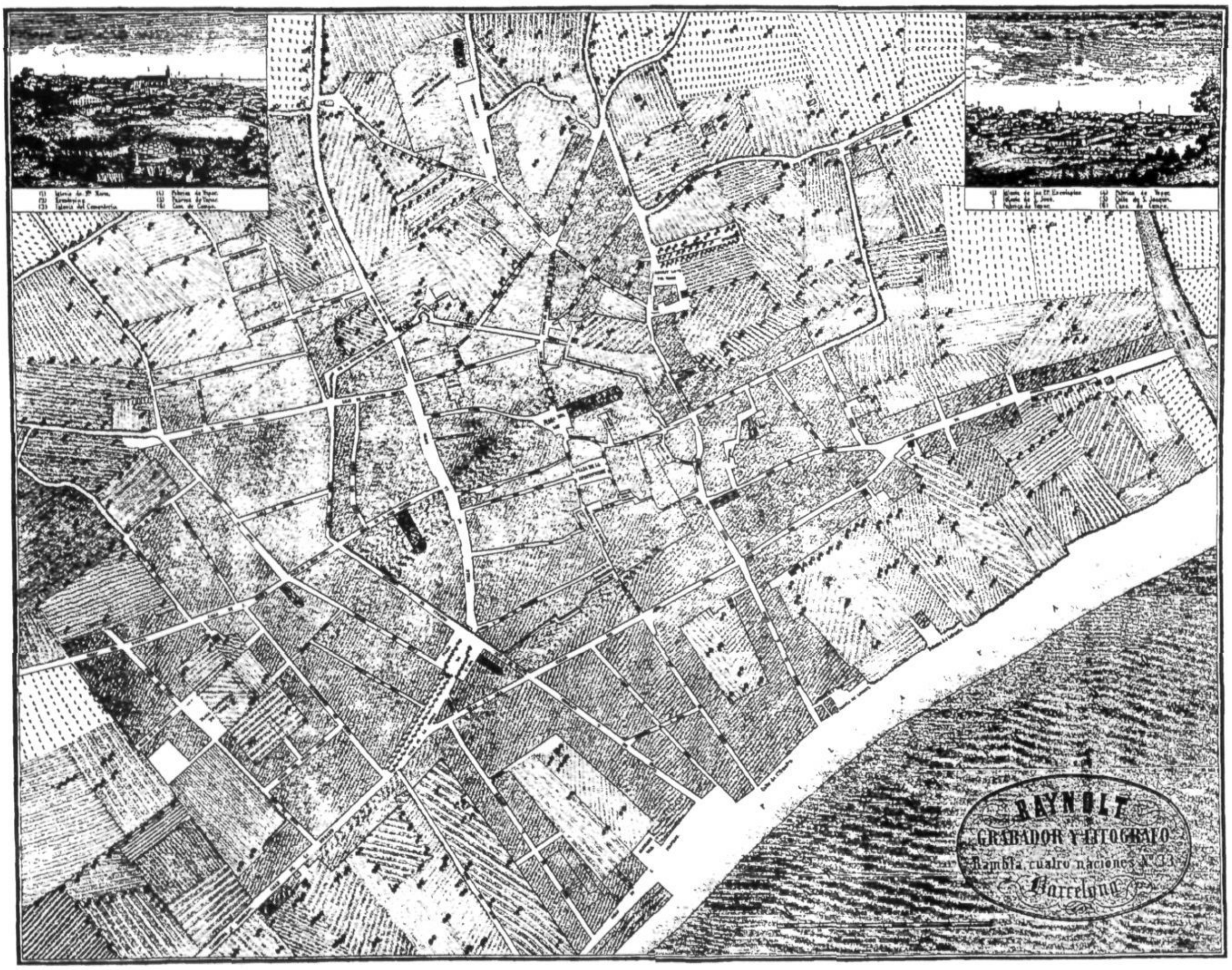

Plànol geomètric de la ciutat de Mataró. Ignasi Caballol, mestre d'obres (1852). MASMM.

Tot i amb això, s'escapen de la relació detalls tan interessants com l'afecció de la pesta per districtes i les defuncions hagudes, així com també els noms del metges i els seus jornals, que s'incrementen als efectes de les fluctuacions epidèmiques. Vegem-ho, ordenant els districtes, de més a menys mortaldat.

Districte primer.

Carrers de Barcelona, Escaletes, Sant Cristòfol, La Pau, La Palma, Sant Simó, Beata Maria, Don Magí, plaça de la Constitució, Santa Maria, plaça del Rei, Sant Francesc d'Assís, Bonaire, Sant Pere més Alt, Riera, d'en Padró, Carreró, Palau, d'en Pujol, Sant Josep dins.

En total, 276 defuncions. Homes 75, dones 150, nens 24 i nenes 27. Cal fer notar el percentatge més gran de mortaldat femenina adulta, ja que, habitualment, tenia al seu càrrec les tasques d'assistència dels malalts i de la neteja, motius de més fàcil contagi.

El districte fou assistit pel doctor Antoni Clavell, que va percebre nou-cents vuitanta rals en trenta dies, dels quals onze, a vint rals, i dinou, a quaranta.

Districte cinquè.

Carrers de Sant Pere, Hospital, Espenyes, Ravalet, l'Havana, Sant Pelegrí, Prat, Puerto Rico, baixada de Sant Ramon, Sant Ramon, Corrals, Figueretes, baixada d'en Feliu, Marina de Llevant, veïnat de Mata, hortes d'en Boter i d'en Dorda, fins a la casa Vermella.

Total de defuncions, 208. Homes 40, dones 87, nens 37 i nenes 44.

El districte fou assistit pel doctor Domènec Pons durant trenta-tres dies i sis nits, per la qual cosa va percebre mil cent rals, pels dies, sense especificar les nits.

Districte quart.

Camí Ral i carrers de Sant Joan, Sant Francesc de Paula, Sant Antoni, Sant Felicià, Sant Agustí, travessia de Sant Antoni, darrera Santa Anna, baixada de Santa Anna i Sant Onofre.

Total de defuncions, 167. Homes 51, dones 85, nens 10 i nenes 21.

Fou assistit pel doctor Josep Tosquelles durant vint-i-vuit dies, percebent mil rals, per sis dies, a vint, i vint-i-dos, a quaranta.

Districte sisè.

Carrers de Sant Bonaventura, baixada Massot, Sant Bru, Nou de Caputxines, Mossèn Albas, Caputxines, Camí Fondo, Portal de Valldeix, Isabel, Cristina. Hortes disperses des dels Genovesos, Bagasseta, Morberia. Forns de rajoles fins a Puerto Rico. Hortes d'en Martí i veïnat de Valldeix.

Total de defuncions, 121. Homes 34, dones 54, nens 14 i nenes 19.

Fou assistit pel doctor Josep Segura, percebent dos mil dos-cents rals en trenta-dos dies, a raó d'onze dies de vint, vuit de seixanta, i tretze de cent.

Districte segon.

Carrers d'en Moles, Argentona dins i Argentona fora, muralla del Tigre, Caminet, Massevà, Sant Elies, Sant Albert, Carme, Sant Sadurní, Sant Pau, Sant Rafael, Amàlia, Sant Josep fora, Sant Benet, Concepció, Altafulla, Sant Joaquim. A més, des de la torre de Manuela Palau, hortes de Rafael Mas, forns de rajoles, fins a la torre d'en Torner i veïnat de Cirera.

Total de defuncions, 91. Homes 26, dones 41, nens 14 i nenes 10.

Fou assistit pel doctor Francesc Roca, que va rebre nou-cents quaranta rals en vint-i-nou dies, repartits en onze dies de vint i divuit de quaranta rals.

Districte tercer.

Carrers del Molí, Iluro, Cuba, Beat Oriol, Montserrat, Mercè, Rambla, Santa Marta, Santa Teresa, plaça de Santa Anna, Sant Llorenç. A més les hortes del Camí Ral, fins a la de Francesc Spà.

Total de defuncions, 79. Homes 14, dones 40, nens 12 i nenes 13.

Fou assistit pel doctor Joan Calsapeu, que va percebre mil quaranta rals per trenta-dos dies, repartits així, dotze dies a vint, i vint dies a quaranta rals.

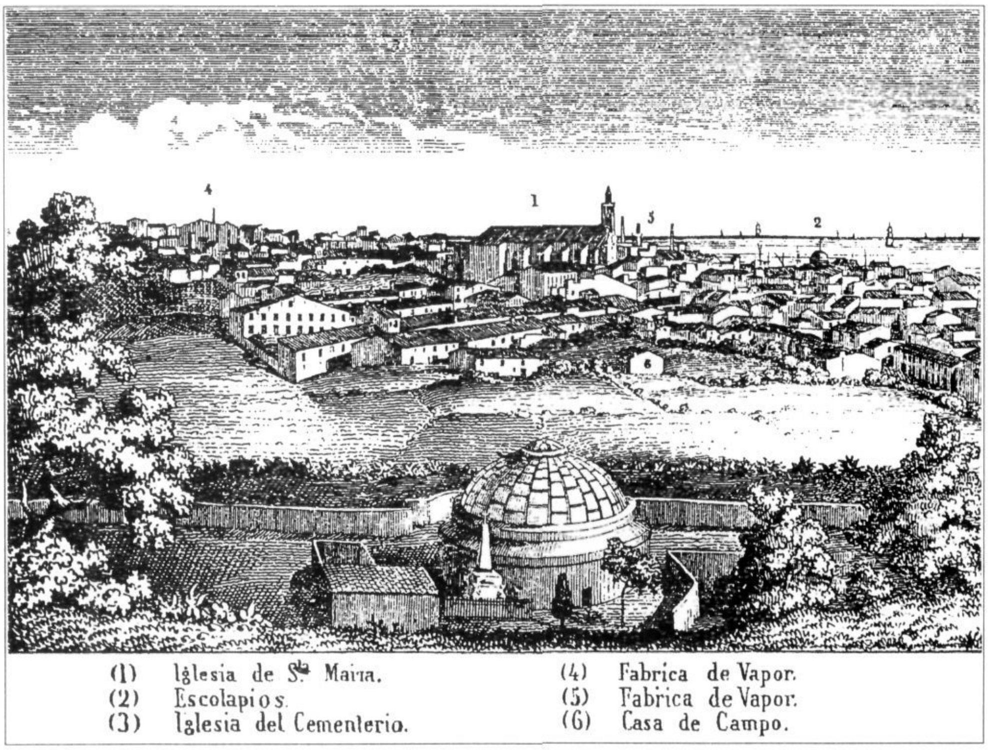

Visió de Mataró des del cementiri dels Caputxins. Detall del plànol geomètric de la ciutat de Mataró. Ignasi Caballol, mestre d'obres (1852). La major part dels mataronins morts per la pesta foren enterrats al cementiri dels Caputxins, en la plana de l'entrada, zona ocupada actualment per diversos panteons. MASMM.

A més a més, actuà també un metge no resident a Mataró, el doctor Francesc Prats, que va reforçar el treball de nit. Va percebre per cinc nits a seixanta rals, i setze a vuitanta.

Una altra dada interessant és una llista de defuncions sense data, que inclou un total de cinc-centes una defuncions, és a dir, prop de la meitat del total absolut. Aquesta llista detalla el nombre de defuncions per carrers. Els més afectats van ser:

La Riera amb 32, Sant Agustí amb 28, Sant Ramon amb 26, Sant Francesc de Paula amb 20, Argentona, Camí Fondo, Camí Ral i Sant Joan amb 19 cadascun, el Ravalet i el Pou de Vall amb 18, cadascun, dels Àngels, Nou i l'Havana amb 17. I els carrers menys afectats foren els d'Amàlia, Sant Joaquim, Creu d'en Ramis i Mossèn Albas, una cadascun.

El servei de transport de cadàvers va viure moments dantescos. Fou realitzat per quatre transportistes que cobraren segons les circumstàncies. Ramon Sanson, que va fer set dies a dotze rals cada un; Antoni Molins amb quatre dies a vint-i-quatre rals; Julià Gibernau, trenta-sis dies i mig a trenta rals i Pere Araña, tretze dies a quaranta-vuit rals.

A l'hospital, hi van morir cinquanta-vuit apestats, el mateix nombre que a l'hospital provisional, instal·lat a les Escoles Pies de Santa Anna, on s'habilitaren trenta-vuit llits.

ANECDOTARI

En el camp anecdòtic, tot i que hi ha pocs relats fidedignes, hem pogut recollir algunes dades no mancades d'interès.

La primera referència, uns pescadors mataronins que se n'havien anat de pesca feia més de mig any. Quan tornaren a Mataró, la ciutat era en plena epidèmia. Anaren al seu domicili i el trobaren tancat i hagueren d'espanyar les portes. En no trobar ningú, hagueren d'investigar on eren els seus parents, fins que s'assabentaren que la família s'havia refugiat a Sant Iscle de Vallalta.

Al veïnat d'Agell, terme de Cabrera de Mar, tot i ésser tan proper a Mataró, no hi hagué ni una defunció.

Es deia que, com a virtut atribuïda a l'ofici, no hi havia hagut cap mena de contagi entre els adobers. Se suposava que el rentat continu de les mans els devia immunitzar.

Durant l'epidèmia es paralitzà el treball i tancaren molts comerços i indústries. I les gallines s'encariren extraordinàriament en el mercat, perquè en moltes cases se'n feia reserva per als brous dels convalescents i, per tant, no hi havia concurrència de mercat. L'Ajuntament, a causa de les seves obligacions de beneficència, va haver de fer-ne provisió i en va adquirir dues-centes cinquanta a vint rals cada una, que, naturalment, era un preu elevadíssim. En acabar-se l'epidèmia, les va haver de vendre a un preu més baix, amb el corresponent perjudici.

Mossèn Fèlix Clavell, capellà popular i polifacètic, que es dedicava a la música i d'altres aficions artístiques, un dia anava cap a l'església de Santa Maria, on havia de celebrar missa, acompanyat amb un parent. Quan arribaren al Fossar Xic, en contemplar tota una filera de fèretres preparats per als enterraments –era un dels dies de més mortaldat– girant cua li va dir al seu acompanyant «Tornem-nos-en, que això va de debò!».

Un mataroní anomenat Cot, que tenia un negoci de ganivets al carrer d'Argentona, en comentar les males noves de la pesta, va dir a un veí: «A mi, ja no m'hi veureu més, per aquí, me'n vaig a fer un glop d'aigua fresca a la font de Sant Domènec» –llavors situada a la mateixa embocadura de la muralla del Tigre– «i me'n vaig de seguida cap a Canyamars, fins que passi tot això». Se'n va anar, va beure, i al cap d'una petita estona, moria apestat.

Un dels vigilants nocturns que portava moltes nits atrafegat i que, com la majoria de gent, tenia por dels esdeveniments, es va trobar empiocat i amb una certa descomposició intestinal, per la qual cosa es va fer acompanyar a casa seva, es va abrigar ben abrigat i es va ficar al llit, creient que s'havia contagiat. A l'endemà es va despertar tranquil i bé, sense sentir res més que calor.

Un bordegàs de Tortosa, que en plena pesta es vantava en públic que a ell no podia fer-li res, un dia féu l'aposta pública de menjar-se una monumental amanida amb tot el que prohibien els metges, i ho realitzà davant l'escalfred i esgarrifança de molta gent. Al cap de quaranta-vuit hores ja era mort.

L'epidèmia fou cruel, però ja n'hi havia prou amb el que hi havia. No calia afegir res del que molts hi afegiren per fer Mataró més desgraciat del que fou. Algun cas aïllat d'histerisme, per exemple, els crits demanant els sagraments a

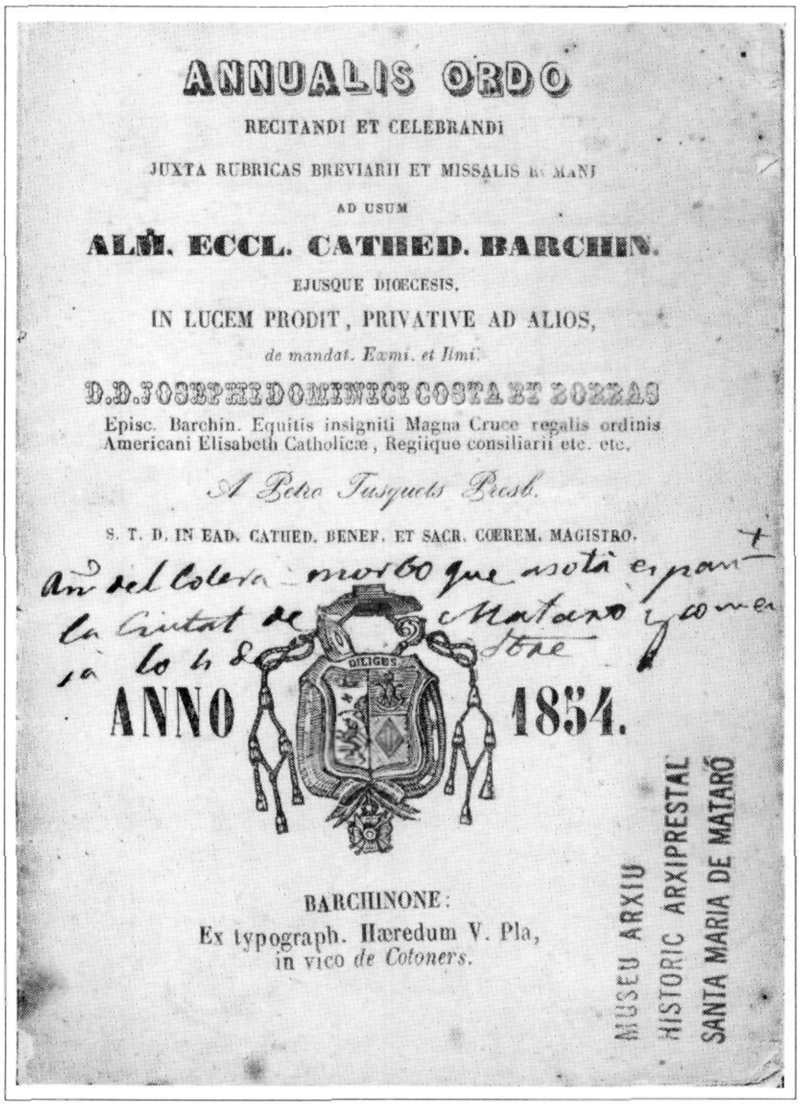

Portada de la gallofa corresponent a l'any 1854, amb l'anotació «Any de còlera morbo, que asotà espantosament la ciutat de Mataró y comensa lo 4 de setembre». MASMM.

l'església, quan els viàtics passaven constantment pels carrers, no justifica una versió ridícula sorgida a la premsa. Hi hagué pànic, és clar que sí, però limitem-nos als relats casolans, directes i autèntics. Una de tantes d'aquestes exageracions populars són les anotacions que transcrivim tot seguit, fetes en un exemplar de la *gallofa* diocesana de Barcelona, corresponent a l'any 1854, conservada al Museu Arxiu de Santa Maria[13], en la qual a la portada es llegeix, manuscrit, «Any de còlera-morbo, que asotà espantosament la ciutat de Mataró y comensa lo 4 de setembre», i a la pàgina 41, després del dia 5 de setembre, «la peste o colera-morbo estallà o desarrotllà est dia espantosament, començant a morir lo Rvt. D. Gabriel Batllevell, rector, i tres altres capellans, quatre escolapis, cinc monges a Sant Josep i mil vuit-cents sis del poble, en el decurs de vuit dies».

La inexactitud d'aquestes dades es pot comprovar en el registre de les defuncions generals, que confirma que de clergues o religiosos, només moriren l'ecònom de Santa Maria, doctor Gabriel Batllebell i el pare Camín, monjo, exclaustrat del monestir de Poblet, que llavors era corrector de la Congregació dels Dolors.

Aquests dos sacerdots havien tingut alguna topada per motius de jurisdicció. I l'anecdotari de la pesta explica també que, un d'aquells dies, l'ecònom estava molt cansat per la gran quantitat dels serveis religiosos del moment i que va trobar-se amb el pare Camín, qui, amb un cert aire de perdonavides li va dir, «No s'espanti, senyor rector, que allà on vostè vagi el seguiré jo sempre». Efectivament, al cap de poc, després de morir el doctor Batllebell, va morir també apestat el pare Camín.

A l'època, es va parlar també d'una nena que havia estat donada per morta i que va tornar a la vida, va «ressuscitar», com va dir la gent. És un fet cert, explicat pel doctor Lluís Viladevall i Matheu, metge mataroní, a *Intimidades de un médico*.

«Estaba en el dintel de una puerta, metida dentro una caja mitad ataud pintada de blanco y vestidita ella también primorosamente de blanco. No tenía flores porque en aquel entonces no había flores: era el año 1854, el terrible año del cólera que diezmó la población en poco tiempo; morían diariamente a centenares y los muertos, amortajados o sin amortajar, debían ser puestos en la calle para que los recojiera el carro cuando pasara.

Aquella niña era muy hermosa y lo estaba aún más rodeada de su nítida blancura. Llamó la atención de dos mujeres que acertaron a pasar. «Mira que niña más bella», se dijeron. Acercáronse a contemplarla y vieron que llevaba pendientes: «Son de oro pero ya no le harán falta, se los vamos a quitar». Entonces se dieron cuenta de que estaba aún caliente, y aunque poco, les pareció que todavía respiraba.

Entraron en la casa y advirtieron a la familia. Y entre todos la volvieron a la vida. Aquel angelito no murió entonces; tardó cerca ochenta años a subir al Cierlo. Fué mi suegra, la madre de mi esposa muy amada».[14]

IMPORTÀNCIA DE L'AFECTACIÓ A MATARÓ

Hem recollit algunes dades sobre l'efecte produït pel còlera en diverses poblacions, per tal de comparar-les amb les de Mataró. Són, certament, de les més afectades, ja que es destaquen en la premsa de l'època.

Per exemple, a Cadis, on es manifestaren els primers embats, com a la majoria de les poblacions portuàries del sud, sobre una població de noranta mil habitants, registrà tres-centes seixanta-vuit defuncions entre tres mil dos-cents deu atacats. A Utrera, sobre catorze mil habitants, vuit-centes defuncions. A Valls, a Catalunya, sobre setze mil habitants –aproximadament la població de Mataró– quatre-centes defuncions. Vinaròs, sobre dos mil cinc-cents habitants, setanta-quatre defuncions. Lleida, sobre dinou mil habitants, sis-centes defuncions i Mataró, sobre setze mil habitants, mil setanta-set defuncions.

Aquestes xifres indiquen, elles soles, la importància de l'afectació del còlera de l'any 1854 a la nostra ciutat.

Jaume Castellví i Toda

NOTES.

1.- Algunes famílies quedaren voluntàriament recloses a la seva casa durant dos mesos. Només sortia de casa una sola persona per resoldre les necessitats més elementals.

2.- Pasqual Madoz va néixer a Pamplona l'any 1806 i morí a Gènova el 1870. Cursà la carrera d'advocat que, des del 1835, exercí a Barcelona i fou diputat a corts per Lleida. Progressista, durant el decenni moderat fou empresonat durant uns quants mesos i, l'any 1854, amb el triomf de les forces progressistes, va esdevenir governador civil de Barcelona. És en aquest moment que intervé a Mataró, durant l'epidèmia del còlera. En aquell càrrec afavoreix el diàleg entre obrers i patronal. Després serà diputat a les corts constituents, president de les corts i ministre de finances. En la revolució de 1868, serà governador civil de Madrid i membre de la comissió que va anar a Itàlia a oferir la corona d'Espanya a rei Amadeu I. Durant el viatge, morí a Gènova.

Persona de gran cultura i coneixement, és autor, entre d'altres obres, del *Diccionario geográfico-estadístico de España y sus posesiones de ultramar* (1845-1850), obra importantíssima a la seva època.

3.- JAUME CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI-XVII*, I (Barcelona 1947), p. 151.

4.- *Dietari de l'Antich Consell Barceloní* (Barcelona 1916), volum XV, p. 105.

5.- Ocupava la part més alta de l'actual carrer de Los Álamos, tocant la ronda d'Alfons X. La placeta existent al capdavall d'aquest carrer s'anomena avui plaça de la Morberia.

6.- Arxiu Municipal de Mataró (=AMM), «Llibre d'Actes», 1665.

7.- A partir de dades recollides a l'Arxiu Municipal de Mataró, podem concretar una nota curiosa que il·lustra l'agredolç de la professió d'enterramorts en aquelles dates. És el detall especificat en els comptes ben explícits de les despeses hagudes durant la pesta, d'entre les quals destaquem la referida a aquests valents mercenaris. Hi ha una nota de despeses de 27 rals destinats a dos porrons de rom i tres d'aiguardent, i 25 cigars. La idea que l'alcohol immunitzava contra el contagi, com també la fumigació, feien que els enterramorts amenitzessin el seu macabre treball amb pipades de cigar i xumades de rom...

Per altra banda, el seu estipendi s'equipara de vegades –com quan havien d'obrir fosses de nit– al dels metges en el punt àlgid de la pesta, o sigui, a raó de 40 rals diaris. Si tenim en compte que llavors un jornal normalet era de sis rals diaris, s'ha de reconèixer que allò eren les «amèriques».

Per fer-nos una idea del valor dels jornals, vegem a continuació l'ordre de menor a major que es pagaren segons les necessitats d'aquells dies:

Jornal corrent:	6 rals
Extraordinaris:	
Cuinera a l'hospital:	8 rals
Bugaderes a l'hospital:	10 rals
Enterramorts: (de nit, quan de dia no es donava l'abast).	12 fins a 40 rals
Transportistes de cadàvers: (segons l'increment de la pesta)	de 12 a 48 rals,
Infermers:	16 rals
Metges:	20 a 100 rals

8.- Alguns sous de l'època, corresponents als metges, feien realment enveja. Sembla que tot això venia de lluny. Segons el *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, volum XV, p. 499, l'any 1651, uns metges de Mataró demanaven 400 lliures cada mes i «una cadena d'or» per prestar els seus serveis a Barcelona durant el contagi.

Ara bé, si ens referim concretament al còlera de l'any 1834 –aquí fou gairebé inofensiu– l'Ajuntament de Mataró, en veure's mancat de metges per atendre el possible reactivament o l'extensió de l'epidèmia de Barcelona, sol·licità condicions a un metge barceloní, oferint-li perquè vingués el sou de vuit duros diaris. De seguida es van adonar de l'exageració, de manera que quaranta-vuit hores més tard revocava l'acord espantat per l'oferta i potser animat per la impressió del bon curs de la sanitat. AMM, Llibre d'Actes, 1834.

9.- ANTONI VALLESCÀ, *Efemèrides barcelonines del segle XIX. Memoràndum d'esdeveniments de la vida de la ciutat*, Monografies històriques de Barcelona. Edicions Millà (Barcelona 1946), p. 62.

10.- Anotem tot seguit les mesures preses per l'Ajuntament de Mataró l'any 1834, a partir de les dades que expressen les actes de les sessions del consistori.

- Sessió del 17 d'octubre de 1834.

Els regidors manifesten que és molt gran el clamor de molts veïns de la ciutat exigint que es prohibeixi l'entrada de persones procedents de Barcelona i punts immediats infectats, si no han fet l'observança dels dies establerts com a quarantena, i nomena una comissió per tractar el tema amb el governador del corregiment.

Com que el governador estava una mica empiocat, indicà la conveniència de reunir en el seu domicili l'esmentada comissió de regidors i les juntes de Sanitat i Comissió permanent de Socors (beneficència interina), per parlar-ne. Després d'haver discutit el tema i en la línia del compliment de les disposicions de l'excel·lentíssim capità general de Catalunya, es va acordar de publicar un ban, la part dispositiva del qual transcrivim:

1r.- Es prohibeix l'entrada en aquesta ciutat a tota persona procedent de Barcelona i dels pobles immediats on es pateix el còlera, sempre que no es faci constar que s'ha estat sis dies consecutius fora d'aquests punts.

2n.- Les persones procedents de Barcelona i dels altres punts indicats, que vulguin passar de trànsit, ho podran realitzar sense parar-se ni pernoctar en aquesta ciutat.

3r.- Cap veí d'aquesta ciutat no podrà admetre a casa seva cap individu procedent dels dits llocs, sense fer constar, amb papereta del president de la comissió del seu barri, la circumstància que s'estableix en el primer article. Sota pena de vint-i-cinc lliures i de ser incomunicats.

4t.- Aquest ban tindrà efecte a les vint-i-quatre hores de la seva publicació, restant amb tota la seva força i vigor els que s'han publicat anteriorment sobre matèries sanitàries.

- Sessió del 20 d'octubre de 1834.

Proposa el Govern local d'habilitar, com a casa d'observació, on puguin passar els sis dies les persones que procedeixin de Barcelona i immediacions amb destí a aquesta ciutat, la casa de don Pau Peramàs, prevenint al dit senyor que la desocupi per a tal efecte, passant-li ofici. Que si aquesta casa s'omplís, s'hi destinin també la casa i capella de Sant Simó i que, en cas de caure algú malalt, en un o altre lloc, sigui traslladat al fort o bateria de Llevant en qualitat de llatzaret. En conseqüència de l'acord, es va comunicar al comandant de la guàrdia de sanitat de les Cases Noves –tram del Camí Ral, dit també aleshores carrer de la Mercè, entre la Rambla i l'actual carrer de la Cooperativa– perquè, si es presentés algun individu que hagués d'anar a la casa d'observació, se li adverteixi que ha de pagar les despeses pel seu compte. Que els individus que passin a aquesta casa vagin acompanyats de dos guardes, i que s'hi quedin vigilant per tal de fer observar la incomunicació i la sortida dels retinguts i que permetin als carros i els seus conductors, que van de trànsit, que mengin i deixin menjar el bestiar fora de la ciutat, en presència dels guardes, de manera que ningú els toqui ni lleugerament.

Tan bon punt s'habilità la casa, alguns hostalers s'oferiren per al servei.

- Sessió del 22 d'octubre de 1834.

Sabent l'Ajuntament que les tartanes d'en Betes i d'en Banyeta van a les immediacions de Barcelona, i que porten gent que baixa abans d'entrar a Mataró, s'acorda oficiar al senyor governador perquè prengui les mesures oportunes per tal de posar remei a l'abús. S'acorda també de donar ordres terminants a en Pau Peramàs perquè desocupi la seva finca, assegurant-li la corresponent indemnització, ja que es resisteix a fer-ho.

- Sessió del dia 23 d'octubre de 1834.

S'acorda proposar al senyor governador que es reuneixi dues vegades cada setmana amb la Junta de Sanitat i que procuri d'habilitar més cases d'observació per si es desenvolupa el mal.

- Sessió del dia 25 d'octubre de 1834.

Un ofici del Govern civil de la província manifesta que les mesures adoptades per l'Ajuntament eren contràries a les Reials ordres vigents, per la qual cosa es fa responsable de tots els perjudicis que en puguin derivar tant a l'Ajuntament, com al seu president.

Discutit l'afer, es resol, amb un sol vot en contra, d'oficiar al senyor governador que mai no s'havia tingut intenció de separar-se del compliment de les Reials ordres.

A més, coneixent que havien mort alguns individus arribats de Barcelona, la Junta de Sanitat i l'Ajuntament van disposar que no es permetés l'entrada a Mataró, per tal d'establir-s'hi, als procedents de punts infectats, si no havien estat fora d'aquells punts durant el termini de sis dies, i que, en altre cas, haurien d'anar a una casa d'observació; es deixava però lliure pas per als transeünts, i es permetia l'entrada d'efectes i mercaderies, excepte les de llit.

- Sessió del dia 27 d'octubre de 1834.

Havent quedat afectats de malaltia alguns mataronins, es demana al Govern civil que enviï un facultatiu amb experiència perquè els reconegui. El governador ofereix de fer venir el doctor Jaume Ardèbol, qui cobrarà el sou de vuit duros diaris.

- Sessió del dia 31 d'octubre de 1834.

Veient que el dia 30 no hi hagut cap cas de malaltia, es decideix d'oficiar al senyor governador civil que suspengui la vinguda del facultatiu fins a nova sol·licitud.

- Sessió del dia 3 de novembre de 1834.

Es nomena una Junta de repartidors per captar diners amb la finalitat de socórrer els afectats per al cas que s'estengués el còlera, ja que la subscripció voluntària havia estat molt escassa. Aquesta captació fou autoritzada per l'autoritat civil de la policia.

- Sessió del dia 10 de novembre de 1834.

S'acorda dirigir-se al president de la Junta de Sanitat per tal que, havent canviat les circumstàncies que hi obligaren,

se suspengui la vigilància de les Cases Noves i de les cases d'observació i es traslladin els llits allà instal·lats a l'hospital, d'on provenien.

- Sessió del dia 26 de novembre de 1834.

El subdelegat de medicina ha manifestat que ha desaparegut el mal, i que ja és qüestió d'assenyalar dia per cantar el *Te Deum*, d'acció de gràcies, que serà l'endemà. A Mataró no s'havia estès el mal, que, a Barcelona, havia ocasionat tres mil tres-centes quaranta-quatre víctimes en una població de cent vint-i-dos mil habitants.

11.- *Manifestación que la Junta Provisional de Sanidad y Beneficencia, al cesar en su cargo, hizo a los mataroneses*, Imprenta de José Abadal (Mataró, gener 1855).

12.- Transcripció de les dues comunicacions.

«Oficios que se citan.

Junta provisional de Sanidad y Beneficencia.- Excmo. Sr.- Esta Junta de Sanidad y Beneficencia al cesar en su misión no puede dejar de tributar a V. E. las más espresivas gracias por los incomparables beneficios que ha dispensado a esta ciudad en los días de tribulación por que acaba de pasar.- En los momentos más terribles, cuando mayores eran los estragos del cólera, cuando abatidos los ánimos, en confusión los habitantes y amenazando la anarquía, estaba la muerte en cada casa y el terror en todas partes; vino V. E. a devolver la vida a esta población y a restituirle la tranquilidad.- V. E. alentó los espíritus, discurrió recursos, proporcionó trabajo, alivió la miseria, y enervó a la misma plaga, porque su mayor antídoto era el ensanche de los corazones y V. E. los hizo grandes a todos, por que para todos había en la grandez del de V. E.

Si pues la gratitud ha de ser siempre proporcionada al beneficio, inmenso ha de ser la de estos vecinos, porque inmensos han sido los sacrificios que V. E. ha hecho por ellos. En su bien puso V. E. en inminente riesgo su propia existencia; muy debido es por tanto que le proclamen por su padre: en V. E. encontraron una áncora de salvación; justo es también que le señalen como a su salvador.

Estas son las calificaciones con que esta ciudad en lo sucesivo acompañará el nombre de V. E., digno de ser esculpido en letras de oro para transmitir a las generaciones venideras los rasgos de patriotismo, de abnegación y de humanidad de que le es deudora, y por los que en nombre de ella rinde esta Junta a V. E. el homenage de su más profundo reconocimiento.

Dios guarde a V. E. muchos años.- Mataró 19 de octubre de 1854.- El Presidente, Joaquin Martí y Andreu.- Vocales, Pedro Terradas, Presbítero.- Santiago Pedragosa.- Ramon Riu y Saldari.- Felix Fontrodona.- Juan Antonio Bartrolí.- Isidro Martinez.- José Robreño.- Esteban Clavell.- Miguel Suriá y Soteras.- Francisco Bru.- Joaquin Vinardell.- Ramon Folcrá.- Francisco Martí.- José Coto.- Camilo Bartrina y Serra.- José Saurí, vocal secretario.- Excmo. Sr. D. Pascual Madoz, gobernador civil de esta provincia.

Gobierno de Provincia.- Con la muy atenta comunicación de esa Junta, fecha 19 del actual, he tenido el honor de recibir la prueba, para mi muy agradable, de lo por demás encarecidos que se han admitido y apreciado los servicios que he podido prestarla durante el desastroso reinado de la epidemia.

Para merecer los títulos de padre y salvador de esos honrados habitantes, fueran necesarios sacrificios de mayor estimación, pero si para alcanzarlos bastan un desvelo constante y el deseo de utilidad, procuraré hacerme digno de esta señalada distinción. Nada hubieran conseguido en medio de mis afanes por la salud de Mataró, sino existiesen individuos tan celosos e infatigables como los de esa Junta. Para ella el mérito del triunfo contra las dificultades creadas, para ella el premio de una abnegación sublime; para mi el reconocimiento de que he cumplido con uno de mis deberes y el aprecio, que estimo en mucho, de los hombres consagrados al bien de la humanidad. Si una amistad franca puede recompensar debidamente los favores dispensados, la mía para los señores individuos de esa Junta, será tan duradera, como el recuerdo de sus virtudes y de sus esfuerzos heróicos en beneficio de Mataró.

Dios guarde a V. S. muchos años.- Barcelona 20 de octubre de 1854.- Pascual Madoz.- Sr. Presidente de la Junta provisional de Sanidad y de Beneficencia de Mataró.»

13.- Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (MASMM). Gallofes.

14.- Lluís Viladevall i Matheu, *Intimidades de un médico*. Arxiu del senyor Antoni Martí i Coll, a qui agraïm la notícia.

La recent restauració del mosaic modernista del paviment de la capella del Sagrament de Santa Maria de Mataró l'ha retornat al seu estat original.

Rafael Soler i Fonrodona, que ja havia estudiat la construcció de la capella, documenta tot seguit el mosaic i la seva simbologia.

EL MOSAIC DE LA CAPELLA DEL SAGRAMENT DE LA BASÍLICA DE SANTA MARIA DE MATARÓ

La capella del Sagrament de l'església de Santa Maria fou inaugurada el 28 de juliol de l'any 1889 pel bisbe de Barcelona doctor Jaume Català i Albosa. Els plànols de la capella i la direcció de l'obra fou encomanada a l'arquitecte mataroní Emili Cabanyes i Rabassa, i la decoració pictòrica la portà a terme el pintor barceloní Enric Monserdà i Vidal. Aquest projecte de decoració meresqué menció honorífica a l'Exposició General de Belles Arts, feta a Barcelona l'any 1895.

Amb motiu del centenari de la inauguració de la capella, l'any 1989, als *FULLS/35* del Museu Arxiu de Santa Maria, juliol de 1989, fou publicat un article que parlava de la seva construcció i de la seva decoració pictòrica. I un treball de Rafael Torrella, «Fotografia d'estudi. La construcció de les pintures de la capella del Sagrament», publicat als *FULLS/42*, gener de 1992, completà aquella informació.

En el moment de la seva inauguració, el paviment de la capella era de parquet, però les humitats del subsòl ocasionaren ben aviat la degradació de la fusta i l'any 1902 calgué arrencar tot l'entarimat per tal de refer una conducció d'aigües pluvials i efectuar la refonamentació de pilastres i murs. En aquesta ocasió persones «d'acreditat gust artístic» van manifestar el desig que el nou paviment es fes de mosaic. A més, sembla que el primer parquet col·locat no devia ser de bona qualitat, ja que un redactor del periòdic *La Costa de Llevant*, el 28 de setembre de 1902, va escriure que «la capella sembla un senyor amb barret de copa i espardenyes».

Aquests anhels s'acompliren i, dos anys després, ja s'estrenava el nou mosaic, obra destacada entre els mosaics modernistes per les seves dimensions i per la bellesa del seu disseny, que s'ha posat de nou de manifest després de la recent restauració feta desinteressadament pel senyor Josep Garrido i els seus col·laboradors senyors Alfons Palau i Enric Garcia, tots col·laboradors del Museu Arxiu de Santa Maria, restauració que ha deixat el mosaic en el seu estat original, posant noves tessel·les on faltaven i suprimint les esquerdes del paviment i les restes de falses restauracions, cosa que cal agrair.

EL MOSAISTA

El constructor d'aquest mosaic, tal com indica la signatura posada al costat dret de l'entrada de la capella, fou l'italià Mario Maragliano, establert a Barcelona l'any 1884. Se'l considera l'introductor del modern mosaic artístic a Espanya. Sabem que a Madrid va treballar a San Francisco el Grande i que a Barcelona va fer-ho a les Saleses, obra de l'arquitecte Martorell, a la Concepció, al Pi i en edificacions diverses. A les ordres de Domènech i Montaner, treballà a Comillas i a Barcelona, i també hi ha obra seva al Rosari Monumental de Montserrat (1903).

Els estudiosos de l'*art nouveau*, tot i tractar de l'obra de Maragliano als llocs esmentats i també a Manresa, Tarragona, Ripoll i Solsona, no esmenten, però, la seva obra a Mataró.

EL DISSENYADOR

A l'altre costat de la signatura del mosaista, hi figura la de l'autor del disseny, escrita amb les paraules «Monserdà Pinxit», cosa que, encara que no en coneixem cap prova documental, ens defineix clarament que l'autoria del dibuix del mosaic és obra del pintor Enric Monserdà i Vidal, el qual ja s'havia encarregat anteriorment de la decoració de la capella. D'aquest autor, a Santa Maria de Mataró tenim els dos tapissos pintats de la capella de la Puríssima i els quadres de sant Lleó i sant Ricard de la capella de Santa Llúcia, i l'església de Sant Josep posseeix una bella tela de les santes Juliana i Semproniana, patrones de Mataró. En l'inventari de l'obra de Monserdà que presentà el seu biògraf Feliu Elies, no hi figuren aquestes pintures.

Feliu Elies, en aquesta biografia, editada a Barcelona l'any 1927, ens parla de l'obra de Monserdà com a pintor, dedica un capítol a la seva col·laboració amb arquitectes –entre els quals trobem Martorell, Domènech i Montaner i Puig i Cadafalch– i també descriu extensament la relació de Monserdà amb els diversos oficis artístics, orfebreria, mobiliari, metal·listeria, brodats, pintura aplicada, escultura i vitralls. En canvi, parla molt breument de l'obra de Monserdà com a pintor ceramista, citant únicament una certificació del fabricant Pujol Bauzil, que acredita el virtuosisme adquirit per Monserdà en la pintura sobre ceràmica.

Recentment, però, en efectuar-se la restauració de la casa Terrades, coneguda com a «Casa de les Punxes», a la Diagonal de Barcelona, obra de l'arquitecte Puig i Cadafalch, s'ha pogut veure la signatura de Monserdà en els plafons ceràmics que decoren les façanes, la qual cosa assenyalà el conegut especialista en temes del patrimoni Lluís Permanyer, al diari *La Vanguardia* de 29 de desembre de 1999.

Un d'aquests plafons ceràmics, el de sant Jordi, porta la llegenda «Sant Patró de Catalunya, torneu-nos la llibertat», llegenda que, en el moment que va ésser col·locada, provocà la denúncia feta pel demagog Alejandro Lerroux, que acusà Puig i Cadafalch de cometre «un crimen contra la nación».

Feliu Elies tampoc no ens parla de l'obra de Monserdà com a dissenyador de mosaics, tot i tenir a Mataró un bon exemple del seu treball.

Quant al mobiliari, sabem que la capella del Sagrament havia tingut un confessionari, construït l'any 1912, «segons disseny i direcció d'Enric Monserdà», tal i com consta en la factura, que és l'únic document referent a les obres de la capella que es guarda al Museu Arxiu, ja que, tot i conservar-se la documentació de la confraria de la Minerva, la construcció de la capella del Sagrament degué tenir una comptabilitat separada de les despeses normals de la confraria.

Monserdà fou un personatge típic del seu temps i, a més de pintor, fou el que avui en diríem un excel·lent decorador. Ell mateix, infravalorant la seva obra, deia «jo sóc més aviat un director d'orquestra, que un músic compositor». En realitat, de la mateixa forma que va col·laborar amb els arquitectes esmentats, també ho va fer amb artesans diversos. Dirigí el taller de vitralls d'Amigó, que féu nombrosos projectes d'obres en temples i catedrals, com l'església del monestir de Montserrat i per a d'altres de Barcelona, cosa que ens fa pensar que l'apostolat dels vitralls de la capella del Sagrament també és obra seva. Fou també director artístic de l'important taller d'orfebreria Macià, però l'obra que culminà els seus treballs fou la decoració del Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona.

Monserdà, seguint el moviment anglès denominat *Arts and Crafts*, fou un dels principals promotors de la revitalització dels oficis, de les velles artesanies i de les arts industrials. També, amb la seva vocació medievalista, pròpia del segle XIX, fomentà el retrobament de la personalitat de Catalunya, i en la seva obra queda ben reflectida la seva religiositat i el seu patriotisme.

EL MOSAIC

La capella del Sagrament té divuit metres de llargada per nou d'amplada i el mosaic cobreix tot el seu sòl, exceptuant el semicercle de la grada de l'altar, que és pavimentat amb marbre.

El mosaic es divideix en tres grans plafons que presenten un dibuix principal al centre i dos més a cada costat. Estan envoltats per una senefa en la qual, a més de l'ornamentació formada per tires escacades amb quadrats blancs i negres, hi ha incorporats diversos temes heràldics, vegetals i animals.

Aquesta ornamentació amb tires escacades, la trobem també en els murs de la capella, emmarcant les teles i els plafons decoratius, encara que, en aquest cas, els quadrats són negres i daurats. Aquest ordre escacat està inspirat en el romànic, i en tenim un bon exemple en el portal de l'església aranesa de Sant Pere d'Escunyau.

EMBLEMES DE LES CORPORACIONS I OFICIS

1. Músics

2. Cantors

3. Pintors

4. Escultors

5. Argenters

6. Preveres

7. Arquitectes

8. Vidriers

9. Fusters

10. Teixidors

11. Paletes

12. Sastres

13. Ferrers

14. Metges

15. Farmacèutics

16. Sabaters

17. Jutges

18. Notaris

19. Diputació

20. Escriptors

Plafó de l'entrada

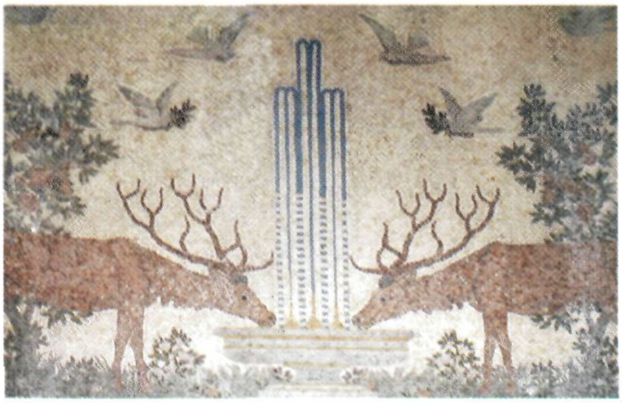

Plafó prop de l'altar

Paó

Mataró

Àguila

Agricultura

Navegació

Pesca

A l'entrada de la capella, en un rectangle, també emmarcat amb tires escacades, s'indica l'any de la construcció del mosaic, el 1903. Com hem assenyalat anteriorment, als seus peus, hi ha al costat dret la signatura del constructor, Mario Maragliano, i a l'esquerra la del dissenyador, el pintor Enric Monserdà.

EL PLAFÓ DE DAVANT DE L'ALTAR

El tema principal d'aquest plafó està inspirat en el relat bíblic del Gènesi (Gn 2, 8), en el qual es descriu com el Senyor va plantar un jardí a l'Edèn i va fer néixer a la terra tota mena d'arbres. «De l'Edèn naixia un riu que regava el jardí i des d'allí es dividia en quatre braços» (Gn 2, 10). Aquests quatre rius foren anomenats el Fison, el Guilon, el Tigris i l'Eufrates. Aquest jardí fou anomenat paradís, paraula derivada de la llengua persa i que significa jardí tancat. L'Apocalipsi col·loca el paradís en el cel i ens parla del «riu de l'aigua de la vida, transparent com el cristall, que naixia del tron de Déu i de l'Anyell» (Gn 22, 1).

L'art paleocristià ens presenta en el paradís els cérvols que beuen d'aquesta font de l'Aigua de la vida, i l'art gòtic, que tanta influència tingué en Monserdà, representa al centre del paradís una font construïda sobre el naixement dels quatre rius.

El salm 42 (41) compara l'anhel dels fidels, «la set de Déu» amb la cérvola que es daleix per les fonts d'aigua. També el càntic d'Habacuc expressa la felicitat de l'home que veu la salvació de Déu amb aquestes paraules, «el Senyor-Déu és la meva força, fa els meus peus lleugers com els dels cérvols i m'encamina invencible cap als cims» (Ha 3, 19); aquesta comparació es troba també en el salm 18 (17) 34.

El cérvol fou considerat també com un atribut dels catecúmens que es preparen per beure de la font del Salvador. Els cérvols del mosaic estan envoltats per les flors i els arbres del paradís i sobre d'ells volen les aus, entre les quals destaquen els coloms amb el brot d'olivera (Gn 8, 11), senyal de la fi del diluvi i de la nova aliança en la pau del Senyor.

Als quatre angles del plafó, dins la senefa, trobem unes ornamentacions sobre una superfície quatrilobulada, en les quals són representats en una el paó i en l'altre l'àguila. Els mateixos temes, en ordre invers, es repeteixen a cada costat.

El paó és un signe que fou emprat en la mitologia grega, i que el cristianisme adoptà com a signe cristològic i de la immortalitat. És presentat sobre la bola del món i, amb les seves plomes fent la roda, ens mostra una constel·lació d'ulls, símbol del cel estrellat i de benaurança eterna.

L'àguila, en totes les cultures antigues, fou considerada la reina de les aus. Per al cristianisme, tant pot ser representació de Déu Pare, com del Crist; en el nostre cas, creiem que simbolitza el Pare, ja que porta el llibre obert amb l'alfa i l'omega, primera i darrera lletra de l'alfabet grec, símbol de Jesús, «jo sóc l'alfa i l'omega, el primer i el darrer, el principi i la fi» (Ap 22, 13).

EL PLAFÓ DE L'ENTRADA

Un altre tema religiós important, el trobem en el centre d'aquest plafó, en el qual veiem la figura de l'anyell, un dels símbols crístics més freqüents, ja que ens recorda el culte israelita en el qual es sacrificava un anyell per tal d'obtenir el perdó dels pecats. Ha contribuït a la propagació d'aquesta simbologia el fet que Joan Baptista presentés Jesús amb aquestes paraules, «mireu l'Anyell de Déu, el qui treu el pecat del món» (Jn 1, 29).

També l'anyell és protagonista en molts capítols de l'Apocalipsi, llibre caracteritzat per una literatura dels símbols, que ens presenta un llenguatge aparentment esotèric però comprensible a partir de les imatges de l'Antic Testament, cosa que el fa accessible als lectors i oients cristians.

Aquest llibre, prenent simbolismes numèrics, del món animal i de l'univers, ens porta al cel nou i a la terra nova que culmina amb les noces de l'Anyell. La núvia o esposa, és la nova Jerusalem «abillada com una núvia que s'engalana per al seu espòs» (Ap 21, 2). A la nova ciutat ja no hi haurà temple, «perquè el seu temple és el Senyor Déu de l'univers, junt amb l'Anyell» (Ap 21, 22).

En el mosaic, l'Anyell sembla inspirat en aquest text de l'Apocalipsi. «Vaig veure l'Anyell dret dalt la muntanya de Sió i amb ell hi havia els cent quaranta-quatre mil que portaven escrits al front el nom de l'Anyell i el nom del seu Pare» (14, 1). La muntanya de Sió és representada en el mosaic per un altar que porta la marca de les dotze tribus, o sigui els 12 x 12 x 1000, número simbòlic indicatiu de la totalitat dels redimits.

Per tal de mostrar clarament la identificació de Jesucrist amb l'Anyell, l'autor del mosaic li posa sobre l'espatlla el crismó, emblema format per dues lletres que traduïm per Crist, paraula que significa el Messies o l'ungit del Senyor. El primer que va donar aquest títol a Jesús fou sant Pere, el qual a la pregunta «i vosaltres, qui dieu que sóc?», Simó Pere respongué, «Tu ets el Messies (el Crist), el Fill de Déu viu» (Mt 16, 15-16).

La figura de l'Anyell dret, amb el crismó, es troba envoltada d'un cercle o nimbe, a la manera d'una màndorla de forma rodona, figura geomètrica reservada a Déu o als seus símbols. La màndorla està envoltada per les palmes, símbol de la victòria del martiri i de la resurrecció i la immortalitat.

Les ovelles, al peu de l'Anyell, són una al·lusió a una altra figura de Crist, el Bon Pastor. Aquest tema, el troben en els evangelis (Jn 10, 1-6 i Lc 15, 3-7) i ja estava prefigurat en el conegut salm 23 «El Senyor és el meu Pastor».

En aquest plafó les quatre ornamentacions quadrilobulades tenen per tema el comerç, l'agricultura, la navegació i la pesca. El comerç és representat pel caduceu i el casc alat de Mercuri, l'agricultura per una composició en la qual hi ha espigues, una bota i eines, la navegació per una galera que porta a la vela els quatre pals de Catalunya, i la pesca per una barca, amb vela llatina, que al pal ostenta una banderola catalana.

Encara que també es podria donar un simbolisme religiós a aquests quatre temes, creiem que formen part de la sèrie heràldica dels oficis i corporacions que figuren en les sanefes del mosaic.

EL PLAFÓ CENTRAL

Els signes d'aquest plafó, al centre de la capella, són heràldics. Dins d'un cercle de 82 cm de diàmetre, voltat d'un marc escacat, veiem l'escut de la ciutat de Mataró. Es tracta d'un escut caironat, o sigui quadrat, recolzat sobre un dels seus angles i truncat, amb el camper dividit en dues parts iguals. A la primera, els quatre pals de Catalunya, i a la segona, la mà amb el ram de mata propi de la ciutat. A cada un dels laterals, hi ha una corona de tipus senyorial.

Envolten aquest cèrcol amb l'escut de Mataró, quatre àguiles inspirades a la que Domènech i Montaner havia dibuixat l'any 1892 per al diari *La Renaixença*. Entre les àguiles, una decoració vegetal que culmina amb una creu.

Les decoracions quadrilobulades d'aquest plafó ens presenten alternativament dos temes, la creu de sant Jordi i els quatre pals de Catalunya, que es repeteixen a l'altre costat. Són presentats en escuts caironats, timbrats amb una corona, en la qual hi ha visibles tres florons grans i dos més petits.

Aquests cinc escuts, que es destaquen al bell mig de la capella, davant de la porta que dóna accés a la nau de la basílica, són prova de la catalanitat de l'autor i dels qui encarregaren el projecte.

LES SANEFES DEL MOSAIC

Els tres plafons del mosaic estan emmarcats per una sanefa d'uns cinquanta centímetres d'amplada i tenen en comú, a la part exterior, una tira escacada que volta cada un dels plafons. Formen una sèrie de quadrats amb una decoració heràldica, vegetal i animal.

Aquesta decoració es va alternant amb unes creus que tenen al centre una flor. Una creu és agusada, o sigui, amb els extrems acabats en punta, i l'altra té les extremitats en forma d'angle, per tant és una creu fesa. Es poden trobar en l'esquema del mosaic, assenyalades amb les lletres A i B.

Distribuïts per les sanefes dels plafons, trobem vint emblemes d'oficis i corporacions que són presentats dins d'un escut de tipus triangular curvilini, dit també ogival. Per tal de facilitar el lloc on estan situats cada un d'ells, els donem un número indicat en l'esquema del mosaic.

1. Orgue positiu de deu tubs que ens recorda l'antic decacordo esmentat en el salm 92. Emblema dels músics instrumentistes.
2. Arpa. Símbol dels músics i cantaires.
3. Paleta i pinzells. Emblema dels pintors.
4. Maça i escarpa. Signe dels escultors.
5. Ostensori. Símbol dels argenters.
6. Bonet i estola.
   Símbol dels preveres i diaques.
7. Compàs amb quadrant i rosa.
   Emblema dels arquitectes.
8. Almorratxa. Símbol dels vidriers.
9. Garlopa i flocs. Símbol dels fusters.
10. Llençadores i fil. Símbol dels teixidors.
11. Escaire, paleta i plom.
    Emblema dels paletes.
12. Tisores. Símbol de les modistes i sastres.
13. Mall i enclusa. Símbol dels ferrers.
14. Emblema de la medicina.

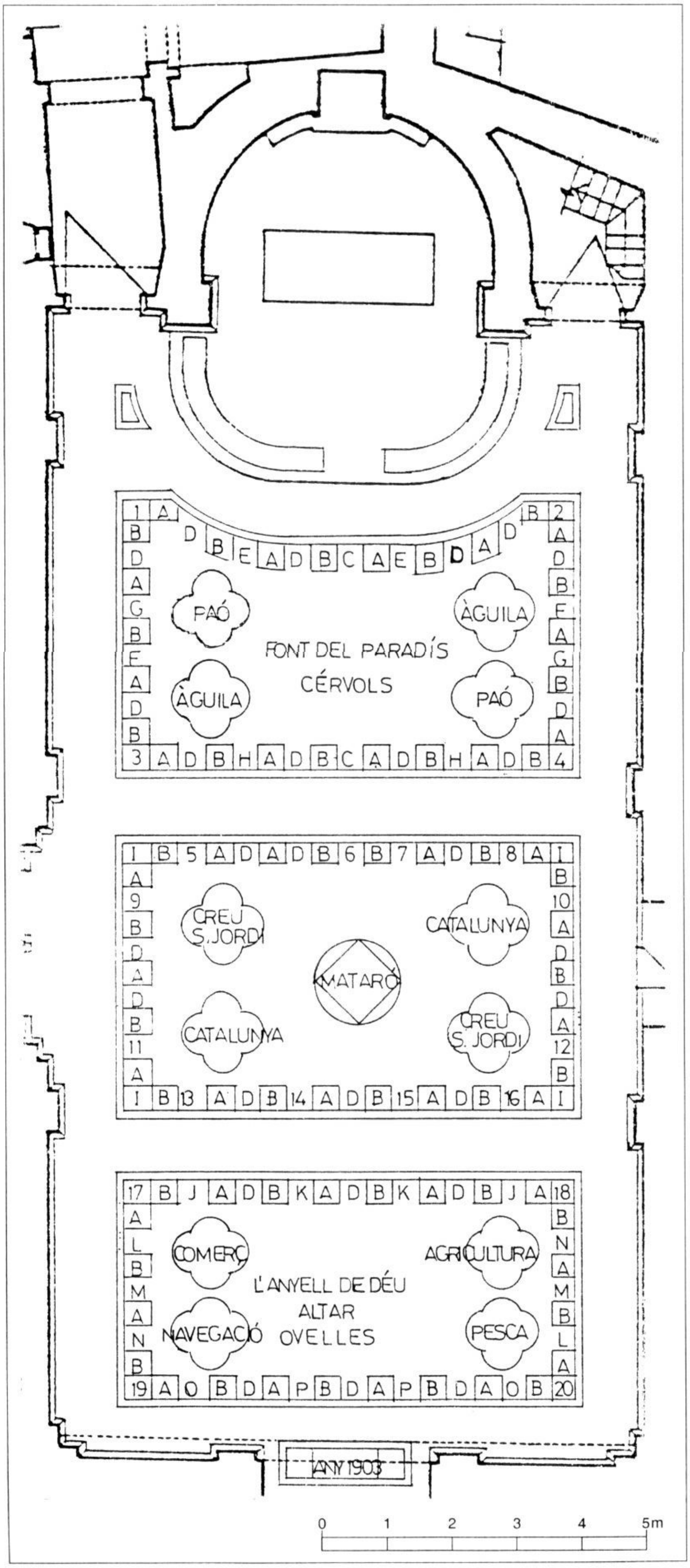

15. Emblema de la farmàcia.

16. Sabata i punter. Símbol dels sabaters.

17. Espasa, balances i llibre. Símbol dels jutges i advocats.

18. Emblema dels notaris, amb la llegenda *Nihil prius fide*.

19. Escut de Catalunya, carregat amb la creu de sant Jordi, heràldica adoptada per la Diputació provincial.

20. Escussó caironat amb les armes de Catalunya. Tinter, plomes i documents. Símbol d'escriptors i historiadors.

Aquest llistat d'emblemes de corporacions i oficis, es pot completar amb les ornamentacions quadrilobulades amb símbols del comerç, l'agricultura, la navegació i la pesca. Alguns dels escuts ens recorden els que Monserdà va dissenyar per als espatllers del cadirat baix, de la sala del *Consell de Cent a la Casa de la* Ciutat de Barcelona.

Entre les creus i els escuts de les sanefes del mosaic, trobem diversos temes animals i vegetals, repetits a cada costat de forma simètrica. Podem trobar el seu lloc en l'esquema, on els identifiquem amb una lletra.

- A - Creu agusada (acabada en punta)
- B - Creu fesa (extremitats en forma d'angle)
- C - Tres orenetes i flors
- D - Ornamentació vegetal
- E - Gall
- F - Esquirol
- G - Conill
- H - Gos
- I - Tortuga
- J - Bernat pescaire
- K - Ànec amb una fruita al bec
- L - Cigne en vol
- M - Anguila i corall
- N - Peix volador
- O - Escórpora
- P - Crustaci

Els dibuixos del mosaic, amb els escuts de la nació catalana, i de la ciutat de Mataró, amb els emblemes de les corporacions i oficis, símbol

del treball humà, acompanyats pels animals i vegetals de la nostra terra, ens presenten tota la naturalesa posada als peus de Jesucrist Sagramentat.

Els fidels, en entrar a la capella, es troben amb un dels grans temes del mosaic, l'Anyell de Déu que treu els pecats del món (Jn 1, 29). Més endavant, als peus de l'altar, els cérvols que es deleixen per l'aigua viva, l'aigua que Jesús oferí a la samaritana: «El qui begui de l'aigua que jo li donaré mai més no tindrà set, l'aigua que jo li donaré es convertirà en una font d'on brollarà la vida eterna» (Jn 4, 14).

L'epíleg de l'Apocalipsi reitera aquesta invitació: «Qui tingui set que vingui. Qui vingui que prengui l'aigua de la vida sense pagar res» (Ap 22, 17).

Seria interessant de conèixer si l'important pla teològic del mosaic és obra del seu dibuixant o fruit d'algun col·laborador que el va inspirar. Amb tot, coneixent la gran religiositat de Monserdà, hem d'agrair-li el doble mèrit d'aquesta obra artística, la seva bellesa estètica i el seu profund sentit teològic.

La projectada restauració de la capella del Sagrament i la seva correcta il·luminació, posaran de manifest la bellesa de la decoració, que convertirà aquest recinte en un dels espais més valorats de la basílica de Santa Maria de Mataró.

Rafael Soler i Fonrodona

BIBLIOGRAFIA

G. Duchet, M. Pastoreau, *Guía iconográfica de la Biblia y los santos*, Alianza Editorial (Madrid 1996).

Feliu Elies, *Enric Monserdà. La seva vida i la seva obra* (Barcelona 1927).

Armand de Fluvià, *Diccionari General d'Heràldica*, Edhasa (Barcelona 1982).

Gran Enciclopèdia Catalana (FFV), Mario Maragliano (Barcelona 1976).

Enric Jardí, *Puig i Cadafalch, arquitecte, polític i historiador de l'art*, Premi Iluro 1974 (Mataró 1975).

La Bíblia, traducció interconfessional, Associació Bíblica Catalana, Editorial Claret. Societats Bíbliques Unides (Barcelona 1993).

Lluís Domènech i Montaner. En el 50è aniversari de la seva mort, Nadala Carulla-Font (Barcelona 1973).

Fotografies: Miquel Sala i Girbal.
Tractament informàtic de les il·lustracions: Martí Comas i Soler.
Planimetria: Manel Salicrú i Puig.
Agraeixo la col·laboració dels membres del Museu Arxiu de Santa Maria, Lluís Adan i Ferrer i Ramon Reixach i Puig.

Fa cent anys tot el país –i Mataró– celebrà el canvi de segle, que es produí a la mitjanit del 31 de desembre de 1900 a l'1 de gener de 1901.

En aquest treball, el periodista Manuel Cusachs i Corredor dóna una pinzellada del Mataró d'aleshores, a cavall dels segles XIX i XX.

MATARÓ, A CAVALL DELS SEGLES XIX I XX (1900-1901)

L'historiador Joaquim Llovet, en la seva monografia sobre la ciutat de Mataró, indica textualment que «amb la crisi derivada de la pèrdua de les colònies, la desaparició de les grans empreses de filats i teixits, i l'afluixament reproductiu, ensems amb l'emigració, la ciutat de Mataró anava a entrar al segle actual dins unes circumstàncies no gaire favorables».[1] Certament, el país acabava de perdre les colònies de Cuba, Puerto Rico i Filipines (1898), després de la guerra contra els Estats Units de Nordamèrica. «El desastre del 98 posà al descobert que Espanya patia una profunda crisi d'identitat i àdhuc de credibilitat en el projecte estat-nació. Perdudes les darreres colònies, quedà reclosa a la península. I dins d'aquell panorama tan depriment, el moviment catalanista –que s'emmirallava en l'experiència cubana– fou l'única resposta positiva.»[2]

L'any 1900, ara fa un segle, Mataró tenia 19.704 habitants, amb un lleuger descens respecte al cens de 1897, però malgrat les pèssimes perspectives conjunturals, la ciutat no deixà d'experimentar un increment en el terreny urbanístic. «El desenvolupament del caseriu urbà, iniciat amb tanta empenta al final del segle anterior, no cessà d'una manera sobtada, sinó que, minvant progressivament, hom continuà la construcció d'estatges i l'acabament de bastants d'illes més de cases als carrers de l'Eixampla.»[3]

La primera dècada del segle XX pel que fa al gènere de punt fou «una veritable etapa de recuperació de la indústria bàsica mataronina», segons l'esmentat Joaquim Llovet.[4]

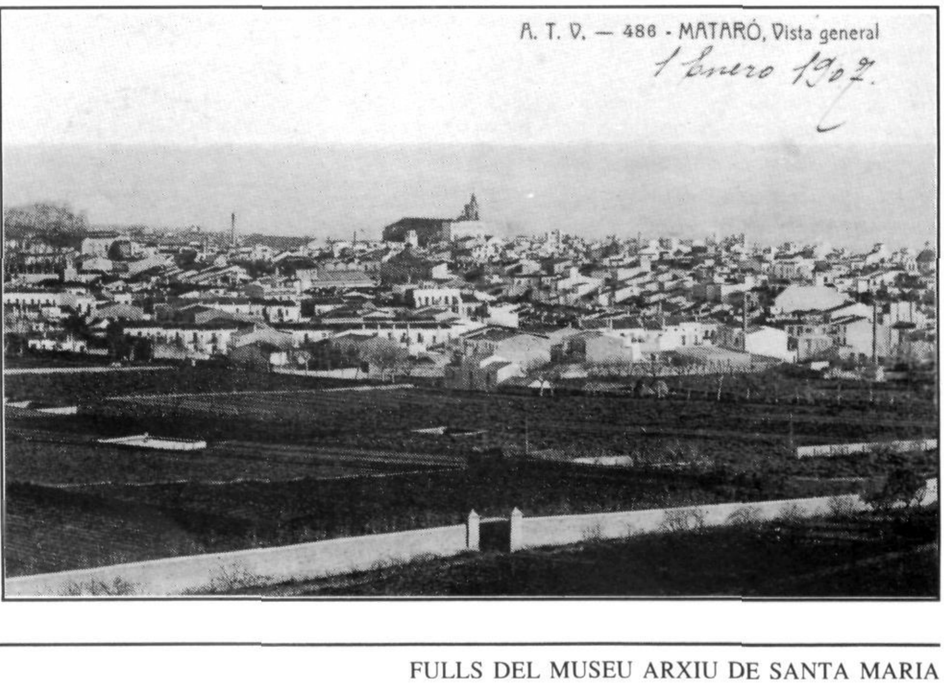

Mataró a l'entorn del 1900.

Postal A.T.V.
MASMM. Arxiu d'Imatges.
Col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

Els obrers feien llarguíssimes jornades laborals de dilluns a dissabte. Es treballava una mitjana d'onze hores diàries, i caldria esperar fins al 1919 per conquerir la jornada de vuit hores. Els problemes i conflictes laborals eren encarrilats per dos sindicats d'ideologia i d'acció ben diferenciada, un de socialista, la UGT, de línia moderada, i l'anarquista CNT, d'acció més radical.

En el terreny polític, l'Ajuntament de les darreries del segle XIX i inicis del XX «queda configurat a partir de l'eix que representen els liberals: pacte de centre esquerra quan es realitza entre aquests i els republicans, i de centre dreta quan els socis són els conservadors. Les baralles entre opositors als plens són a l'ordre del dia»[5]. L'any 1900 l'alcaldia estava presidida per l'arquitecte Emili Cabañes, conservador, d'ençà l'any 1895, que seria alcalde fins al 1901.

Feia poc –l'1 de gener de 1899– que l'electricitat il·luminava, encara amb deficiència, els carrers de la ciutat, bo i que ja s'havia instal·lat també a algunes fàbriques.

Pel que fa a l'activitat associativa, Mataró gaudia de bona salut. Hi havia entitats culturals, recreatives, de lleure, esportives, artístiques i literàries. També hi havia teatres i sales de ball; el cinema estava a les beceroles. Es celebraven festes populars i religioses, la calvacada dels Reis, els Tres Tombs, lluïts balls de carnaval, l'austera Quaresma, la Pasqua, el Corpus, les festes de les Santes, Tots Sants i Nadal.

Després d'aquest apunt contextual, examinarem alguns dels esdeveniments que van passar a la nostra ciutat en el decurs dels anys 1900 i 1901.

MATARÓ AL 1900

Ara fa un segle, el Carnaval constituïa una de les festes més lluïdes, amb els seus típics balls de disfresses. El març de 1900 se'n celebraren als locals socials de l'entitat Fènix Mataronès, ubicada on després hi hagué el cinema Modern i ara locals comercials, de l'Ateneu Mataronès de la Clase Obrera, de la Nova Constància, on hi hagué el teatre Clavé, del casino La Unió, a la plaça de Cuba i de l'Sport Mataronès.

Els afeccionats al teatre podien escollir entre anar al teatre Principal, que aviat seria seu del Foment Mataroní, al teatre Euterpe, ubicat on avui hi ha el pati del Cafè Nou, a la muralla de la Presó, al de la Nova Constància, al del Centre Catòlic, situat llavors a la casa Sanromà del carrer de Bonaire, on avui hi ha el Casal, al del Fènix Mataronès, i, des del juny d'aquell mateix any, al flamant local de l'Ateneu Mataronès.

Durant la diada del Primer de Maig del darrer any del segle XIX, hi hagué vaga total a Mataró. Segons explica el setmanari canetenc *La Costa de Llevant*, el dia anterior es féu una reunió d'obrers per tractar del Primer de Maig, a les fàbriques no s'encengueren les calderes, i molts obrers passaren el dia al camp; també explica que al Centre Socialista onejava una bandera vermella.[6]

El cinematògraf, que com ja hem avançat estava en la seva etapa inicial, s'exhibia de poble en poble a l'aire lliure –com una atracció de fira– o en barraques. El maig de 1900 el Cinematògraf Lumière oferia sessions a la plaça de Cuba. L'entrada general costava 10 cèntims i seure a preferència valia 20 cèntims. Els dies feiners es feien sessions a partir de les set de la tarda, i els festius des de les quatre de la tarda fins a les onze de la nit.

El dissabte dia 16 de juny de 1900 s'inaugurà el saló de festes de l'Ateneu Mataronès de la Classe Obrera, amb la representació de l'òpera *Marina*, i amb una nodrida assistència de públic.

A les festes de les Santes d'aquest any 1900 s'experimentaria un canvi significatiu en el recorregut de la tradicional processó, que passaria també per la demarcació de la parròquia de Sant Joan i Sant Josep en transcórrer pels carrers d'Argentona –pel seu primer tram, dit aleshores de Sant Roc–, d'en Molas i de Sant Josep. I el carrer d'en Pujol feia molt «bon efecte», segons *La Costa de Llevant*, ja que «d'entre les banderas espanyolas que voleyaban de las finestras n'hi vegerem unas quantas de catalanas que formavan bonich contrast.»[7]

La societat La Nova Constància tenia oberta, encara, una subscripció econòmica d'ajut als repatriats de les ex-colònies de Cuba i Filipines.

I si el cinema començava a ser popular, el fonògraf també causava l'admiració de tothom. Per això alguns comerciants l'utilitzaven com a reclam i, sembla, que amb molt d'èxit: «En lo carrer de la Mercè, l'amo de la fleca nomenada Forn del Baix Montseny dimecres al vespre va donar audicions de fonógrafo, á benefici del públich, puig que després de ferlo funcionar al davant de casa seva, el vá col·locar al balcó

ATENEO MATARONÉS
DE LA
CLASE OBRERA
GRANDES Y VARIADAS FUNCIONES
en los días 16 y 17 de los corrientes
PARA LA
INAUGURACION DEL NUEVO LOCAL TEATRO

Esta Junta á fin de poder presentar un grandioso y lucido programa, digno por todos conceptos de los señores socios, ha contratado una compañía de zarzuela que por su conjunto y calidad de los artistas, bien puede titularse una de las primeras en su género, bajo la dirección del reputado maestro

D. Domingo Escorihuela

y de la que forman parte los aplaudidos artistas

D.ª J. Gay — D. Jaime Casañas
D.ª Luisa Valdés — D. M. Bergadá
D. Leopoldo Querol.

La parte instrumental bajo la misma dirección corre á cargo de 16 PROFESORES DE BARCELONA.

El rico decorado es debido al pincel del distinguido artista escenógrafo de Barcelona

D. F. Brunet y Fita

uno de los mejores discípulos del gran escenógrafo Soler y Rovirosa.

Día 16, noche.

Se pondrá en escena la grandiosa ópera española, en tres actos, del maestro Arrieta, titulada:

MARINA

en la que tanto se distingue y tan justos aplausos ha recibido el celebrado primer tenor

D. Jaime Casañas

bajo el siguiente

REPARTO

Marina	Sra. Gay.
Teresa	» Rocamora.
Jorge	Sr. Casañas.
Roque	» Querol.
Pascual	» Hernán.
Capitán	» Ricart.
Marinero	» Flores.

16 coristas de ambos sexos.

A las 9 en punto.

NOTA.—En el primero y segundo entreactos se exhibirán todas las decoraciones, á fin de que los señores sócios puedan apreciar su valor artístico.

Ateneu Mataronès de la classe obrera. Programa de la inauguració del nou local teatre al carrer de Bonaire. 16 i 17 de juny del 1900.

MASMM.

acoblantse ab tal motiu una gentada que celebrava ab molta gresca las cansons que'l fonógrafo transmitia al públich.»[8]

La mateixa publicació, el setembre, felicitava la comissió d'espectacles de l'Ateneu Obrer «per el bon gust que ha tingut de redactar en catalá els programas de la funció que devia tenir lloch aquesta nit passada. Creyem qu'es molt just que essent funció catalana la que's representi, sigui en català tot lo que se relacioni ab ella. La funció es composava del drama *Terra Baixa* d'en Guimerà y la pessa *Messalina* d'en Ferrer y Codina.»[9]

A finals d'any, per la seva part, l'associació catequística els Lluïsos llogava un local al carrer de Sant Pelegrí.

CANVI DE SEGLE

En finalitzar l'any 1900 i encetar el 1901, Mataró –i tot el país– es disposava a celebrar el canvi de segle. Pel que diu el *Diario de Mataró y la Comarca* hi hagué una gran afluència de fidels a les misses que es van celebrar a les esglésies de Mataró. «Fué notable la concurrencia de fieles en las iglesias de los conventos y extraordinaria y en la de las dos parroquias y en la de Santa Ana de PP. Escolapios. A las doce en punto, en aquella silenciosa y reposada hora de la noche, de pronto un repique general de campanas en todas las iglesias de la ciudad anunció la terminación del siglo XIX y del Año Santo y el principio del 1901, primero del siglo XX. [...] En verdad el acto de despedida del siglo XIX y la

Capçalera del *Diario de Mataró y la Comarca* a l'època. MASMM. Hemeroteca.

Diario de Mataró
Y LA COMARCA
DE AVISOS Y NOTICIAS
NÚMERO SUELTO 5 CÉNTIMOS
REDACCIÓN y ADMINISTRACIÓN, Riera, 33
Suscripción
Mataró y Comarca . 1 peseta, mes.
España . . . . . 3'50 » trimestre.
Cuba y Puerto-Rico 9 » semestre.
Filipinas . . . . 12 » »
Anuncios y avisos á precios convencionales
AÑO VII — Miércoles 29 de Mayo de 1901 — NÚMERO 120.

llegada del xx, consagrado a Jesucristo, para el corazón cristiano ha sido un consuelo y una esperanza. A las dos de la madrugada del dia 1º de Enero terminaban las funciones religiosas, pudiéndose apreciar que á unos tres mil llegó el número de fieles de esta ciudad que en la madrugada y mañana de ayer recibieron la sagrada Comunión en las distintas iglesias de la misma.»[10]

Però no tothom anà a celebrar el canvi de segle a una església. El mateix diari informava que un grup de ciclistes va escollir anar a can Bordoi, sota els estels. «En la última noche de los próximos pasados siglo y año, varios ciclistas pertenecientes a la sección del Sport Mataronés celebraron una cena campestre en las pintorescas montañas de Can Bordoy. Según nos dicen fué efecto extraordinario al sentir voltear las campanas de las iglesias de nuestra ciudad desde aquellas alturas y en tan templada y deliciosa noche. Al propio tiempo nos dicen que el hermoso panorama bañado entonces por los melancólicos rayos lunares poderosamente ayudaba á la imaginación en aquellas soledades á reflexionar sobre el paso al nuevo siglo que se verificaba en aquellos momentos. Lo creemos así.»[11]

ANY 1901

L'estrena del segle xx va comportar, a més de les celebracions religioses i profanes, unificar l'horari oficial al meridià de Greenwich, adoptat per tots els països d'Europa. Per aquest motiu, els rellotges de Mataró quedaren degudament sincronitzats. «A las tres de esta tarde (ó sea á las

Societat Recreativa La Unió. Programa del *Gran Ball de Casats*. Carnaval de 1902. MASMM.

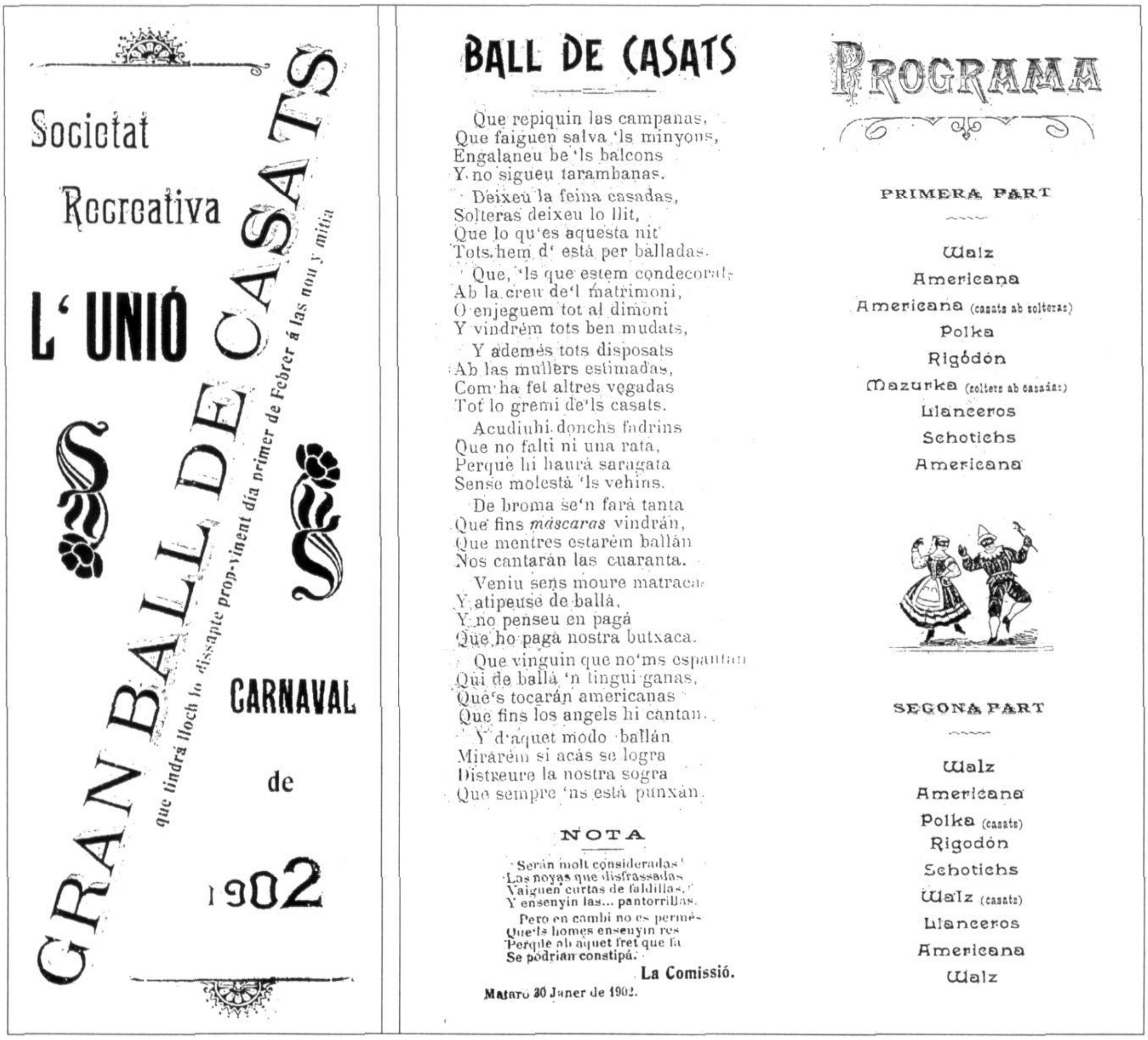

Societat Recreativa L'UNIÓ

GRAN BALL DE CASATS

que tindrá lloch lo dissapte prop-vinent dia primer de Febrer á las nou y mitja

CARNAVAL de 1902

BALL DE CASATS

Que repiquin las campanas,
Que faiguen salva 'ls minyons,
Engalaneu be 'ls balcons
Y no sigueu tarambanas.

Deixeu la feina casadas,
Solteras deixeu lo llit,
Que lo qu'es aquesta nit
Tots hem d' está per balladas.

Que, 'ls que estem condecorats
Ab la creu de'l matrimoni,
O enjeguem tot al dimoni
Y vindrém tots ben mudats,

Y ademés tots disposats
Ab las mullers estimadas,
Com ha fet altres vegadas
Tot lo gremi de'ls casats.

Acudiuhi donchs fadrins
Que no falti ni una rata,
Perqué hi haurá saragata
Sense molestá 'ls vehins.

De broma se'n fará tanta
Que fins *máscaras* vindrán,
Que mentres estarém ballán
Nos cantarán las cuaranta.

Veniu sens moure matraca
Y atipeuse de ballá,
Y no penseu en pagá
Que ho pagá nostra butxaca.

Que vinguin que no'ms espantan
Qui de ballá 'n tingui ganas,
Que's tocarán americanas
Que fins los angels hi cantan.

Y d'aquet modo ballán
Mirarém si acás se logra
Distreure la nostra sogra
Que sempre 'ns está punxán.

NOTA

Serán molt consideradas
Las noyas que disfrassadas
Vaiguen curtas de faldillas,
Y ensenyin las... pantorrillas.

Pero en cambi no es permés
Que'ls homes ensenyin res
Perque ab aquet fret que fa
Se podrian constipá.

La Comissió.

Mataró 30 Janer de 1902.

PROGRAMA

PRIMERA PART

Walz
Americana
Americana (casats ab solteras)
Polka
Rigódón
Mazurka (solters ab casadas)
Llanceros
Schotichs
Americana

SEGONA PART

Walz
Americana
Polka (casats)
Rigodón
Schotichs
Walz (casats)
Llanceros
Americana
Walz

15 horas oficial), todos los relojes públicos de esta ciudad han quedado puestos según la hora oficial. Se nos ha dicho que en la esfera del reloj de las Casas Consistoriales se marcarán las horas de las 12 a las 24. El de la parroquia de Santa Maria si es posible también, según se nos ha dicho, se arreglará para que toque el completo de las horas del dia y de no ser así se dotará de campanas al reloj de las Casas Consistoriales.»[12]

El dia de Reis sortia al carrer un nou exemplar del setmanari catalanista *La Costa de Llevant*, el qual publicà un article carregat d'ironia, titulat «¿Ignoscentada?», en què suposadament es recullen els rumors que corrien respecte als projectes de l'Ajuntament de cara a la nova centúria, «que posaran á la altura que correspon á nostra Ciutat. De primer antuvi y com á salubritat pública farán reparar y reconstruhir las minas que surteixen d'aigua á la Ciutat á fi de que'ls vehins que la utilisan pugan rebre aigua clara y neta com un cristall pulit. També vol construhir (deyan els de la conversa) uns grans dipòsits situats en llochs ben alts y recullir tota l'aigua possible á fi de rentar tot sovint las clavegueras de nostra ciutat qu'empestan els ayres ja corromputs que respirem. Després d'aixó rehabilitaran á una comissió que molts anys enrera fou nombrada pera la classificació dels noms dels carrers trayent els antichs que no indican ni significan res pera posarhi d'altres que indiquin ó signifiquin glorias ó fets histórichs.»[13]

Pel que fa a les festes tradicionals, la dels Tres Tombs va revestir l'esplendor d'altres anys. El dia 16 de gener a la tarda hi hagué una repicada general de campanes anunciant la festa, i el dijous dia 17 se celebrà la tradicional missa a l'altar de Sant Antoni, a la parròquia de Santa Maria. A dos quarts d'onze sortia l'abanderat, el senyor Joan Pagès, de casa seva, al carrer de Sant Benet, número 68, iniciant-se, a les dotze en punt, els Tres Tombs. I a les deu de la nit, al saló del carrer Nou, hi hagué un lluït ball amenitzat per l'orquestra «Los Vilas».

El mateix mes de gener els bombers van provar una bomba elèctrica per a l'extinció d'incendis, al Parc Velòdrom, i «los resultados fueron altamente satisfactorios.»[14]

Pel Carnaval tornà a amenitzar els carrers de la ciutat la famosa «Banda d'en Clariana», després d'uns anys d'absència. Segons la premsa de l'època, aquest esdeveniment fou saludat amb satisfacció pels ciutadans amb ganes de gresca.

El febrer, la Guàrdia Civil va detenir algunes dones que coaccionaven unes treballadores que anaven a treballar a la fàbrica Vídua Mas (can Biada). I, per la seva part, la policia municipal distribuïa boles d'estricnina als gossos que vagaven per carrers i places; «el resultado se ha dejado ver en breve y por ello de desear seria que la muerte de los canes fuera más rápida», segons indicava el *Diario de Mataró y la Comarca*.[15]

El mateix diari informava els lectors de les sessions de cinema que l'Animatógrafo donava a la Riera el febrer. I denunciava la carestia de la vida a Mataró, amb l'augment de 5 cèntims la lliura (400 grams) de la carn i del preu del vi. En l'edició del dia 16 de març publicava una curiosa crònica meteorològica. Aquell dia feia un dia primaveral; «no obstante bueno es no olvidar que nos encontramos de pleno dentro del ventoso y variable Marzo y dentro del influjo de la luna, la que durante este mes pone más en juego sus rarezas y volubilidades que durante todo el resto del año como ladina y coquetona hembra.»[16]

En el terreny de política municipal, el dia 2 d'abril prenia possessió del càrrec d'alcalde el senyor Antoni Sans i Coy, que substituïa Emili Cabañes i Rabassa.

L'esmentat diari local publicava, el divendres dia 12 d'abril, una curiosa nota, segons la qual un pescador de Mataró havia pescat 125 arroves de sardines, el dia abans. Pocs dies després informava, el 2 de maig, que aquest any també s'havia fet festa laboral la diada del Primer de Maig i que molts obrers van passar el dia al camp.

Per aquells anys la censura militar prèvia era cosa freqüent, i d'aquí ve que el diari, en la seva edició del dia 9 de maig, digués amb resignació que «es la cuarta vez que nos hallamos en estos apuros. ¡Alabado sea Dios!»[17]

El mes de maig van tenir lloc els tradicionals aplecs de Sant Miquel, el dia 8, i de Santa Rita, el dia 23. En tots dos es va celebrar missa, es cantaren els goigs i l'orquestra «Tell i Jofre» va amenitzar sengles balls populars. I el dijous 6 de juny es celebraria la festivitat del Corpus, amb ofici solemne i la processó amb gegants, nans, gonfalons i confraries.

I el juliol es tornarien a celebrar les festes en honor a les santes Juliana i Semproniana. Segons el programa oficial d'aquest any, hi hagué, com de costum, il·luminació elèctrica extraordinària, ofici, castell de focs, balls, teatre a l'Euterpe,

Programa de mà de les festes de les Santes de l'any 1901. MASMM.

carreres ciclistes, premis escolars i concerts per la «Banda d'Albuera». La sardana no seria present a la Festa Major fins a uns anys després.

I els mesos d'agost i setembre tindrien lloc les serenates dels carrers de Sant Ramon i de Sant Rafael. Com a nota de societat, destacaríem el casament del Dr. Trinitat Cruzate i Grenzner, de Barcelona, amb la senyoreta Anna Espiell i Finestras, filla del propietari mataroní Joan Espiell i Tió. Es casaren el dijous dia 10 d'octubre de 1901, a la capella del Sagrament de Santa Maria.

El mateix mes d'octubre passaria un fet curiós a la platja de Mataró. Un pailebot francès situat davant la costa de Mataró feia senyal d'auxili. Dues barques de pescadors s'hi aproparen per entrevistar-se amb el capità, el qual els manifestà que no tenia queviures per a la tripulació. Els mataronins s'oferiren per portar-los-hi menjar a canvi d'una quantitat de diners; però el capità els digué que «no estaba para gastos», i tot seguit llevà àncores i desaparegué.[18]

El pintor Josep Cusachs, que residia a Barcelona, havia de fer un viatge a Mèxic i als Estats Units. El dia 20 d'octubre «estuvo de despedida en nuestra ciudad [...]. El objeto de su viaje es cumplir un importante encargo de cuadros que ha de pintar, entre los cuales figura el retrato del Presidente de aquella república.»[19]

A la mateixa època, l'hospital estava en greu crisi econòmica a causa de «la disminución siempre mayor de las limosnas y las colectas mensuales que eran uno de sus principales arbitrios y la merma que los nuevos impuestos han acarreado a los intereses que del Gobierno percibe por la enagenación de los bienes que le habian pertenecido y pasaron al estado.»[20]

L'Ajuntament de Mataró acordà, en el ple municipal del dia 12 de desembre, dedicar la plaça de Cuba al polític català, federalista i republicà, Francesc Pi i Margall, que havia mort recentment.

El dia 20 de desembre, la premsa local informava que els pescadors havien vist com es formava sobre els seus caps una tromba marina, i que havien posat proa vers la platja, on arribaren sense cap desgràcia.

Durant les festes de Nadal hi va haver molta animació pels carrers de Mataró. El *Diario de Mataró* ho recollia així: «Durante la Nochebuena y estos dos días festivos ha reinado en todas partes gran animación, viéndose sumamente concurridos todos los espectáculos públicos, así como los bailes que hubo en distintas sociedades de recreo. En la calle de la Riera ha habido también mucha animación. La víspera de Navidad, durante las primeras horas de la noche el mercado de volatería, algo más animado que durante el día; pero con todo una vez más se ha demostrado este año que al público no satisface el traslado del mercado de las plazas a la Riera». I que les botigues i, en particular, les confiteries, «estaban artísticamente surtidos.»[21]

Durant aquelles festes no va mancar la representació dels *Pastorets*. El setmanari *El Nuevo Ideal*, portaveu del Partit Republicà, Democràtic, Federalista, que havia liderat Pi i Margall, donava la seva particular versió de les activitats artístiques

nadalenques: «El Ateneo Mataronés de la Clase Obrera no celebró función teatral el pasado sábado. El domingo y martes se presentó en el teatro de dicha Sociedad la tradicional tonteria de varios actos, titulada *Los Pastorcillos de Belén.*»

Lo mismo la función dada a la Sociedad Nueva Constancia por la compañía Fages, que las ejecutadas por la compañía Labastida en los teatros Principal y Euterpe, atrajeron regular concurrencia.

En el teatro del Casino Fénix continúa con éxito el llamado género chico.»[22]

Així era Mataró ara fa una centúria, just quan s'encetava el segle xx, que ara estem esgotant, segle que tenia reservats a la nostra ciutat els grans canvis, de tot ordre, que hem pogut veure.

Manuel Cusachs i Corredor

NOTES.

1.- JOAQUIM LLOVET, *La ciutat de Mataró*, I, Editorial Barcino (Barcelona 1959), p. 149.

2.- MANUEL CUSACHS I CORREDOR, *La guerra de Cuba (1895-1898)*, Club d'Opinió Jaume Llavina (Mataró 1998), p. 177.

3.- LLOVET, *La ciutat*, I, p. 158.

4.- LLOVET, *La ciutat*, I, p. 158.

5.- FRANCESC COSTA, *Mataró al segle XIX*, Rafael Dalmau, editor (Barcelona 1993), p. 89.

6.- *La Costa de Llevant*, 6 maig 1900, p. 3.

7.- *La Costa de Llevant*, 15 juliol 1900, p. 6.

8.- *La Costa de Llevant*, 26 agost 1900, p. 6.

9.- *La Costa de Llevant*, 9 setembre 1900, p. 5.

10.- *Diario de Mataró y la Comarca*, 2 gener 1901, p. 2.

11.- Ídem.

12.- Ídem.

13.- *La Costa de Llevant*, 6 gener 1901, p. 7

14.- *Diario de Mataró y la Comarca*, 21 gener 1901, p. 2.

15.- *Diario de Mataró y la Comarca*, 20 febrer 1901, p. 2.

16.- *Diario de Mataró y la Comarca*, 16 març 1901.

17.- *Diario de Mataró y la Comarca*, 9 maig 1901.

18.- *Diario de Mataró y la Comarca*, 18 octubre 1901, p. 2.

19.- *Diario de Mataró y la Comarca*, 21 octubre 1901, p. 1.

20.- *Diario de Mataró y la Comarca*, 26 octubre 1901, p. 2

21.- *Diario de Mataró y la Comarca*, 27 desembre 1901, p. 2.

22.- *El Nuevo Ideal*, 29 desembre 1901, p. 3.

Continuem de nou la transcripció del treball «La ciutat en el record» que el senyor Ramon Salas i Oliveras va escriure a l'entorn del 1970.

El fragment tot seguit transcrit fa referència al calendari festiu mataroní d'ara fa cent anys.

Com és habitual, la transcripció segueix el text original, però s'hi han afegit algunes notes per facilitar la comprensió. Les anteriors transcripcions han estat publicades als *Fulls/56*, *Fulls/60*, *Fulls/64*, *Fulls/65*, *Fulls/66* i *Fulls/67*.

LA CIUTAT EN EL RECORD (VII)

RESSEGUINT EL CALENDARI

No és pas que ens proposem de fer quí una recerca de festes mataronines des del cap d'any fins al dia de sant Silvestre; res d'això. El nostre desig és, només, de fer patent la diferència, existent entre l'ahir i l'avui, i deixar constància d'alguns dels aspectes que abans tenia la vida de la societat de Mataró.

ELS REIS

La festivitat dels Reis era celebrada amb aquell fervor tradicional que els catalans acostumem a posar en totes aquelles coses que estimem. Hi havia sempre alguna entitat recreativa, o diverses, de comú acord, que organitzaven la nit de la vigília la sortida dels tres Reis, amb els seus patges corresponents, comitiva que colles de bordegassos anaven a rebre a la seva entrada a la ciutat, portant atxes de vent i fent voleiar el que en deien fogalls encesos, que no eren altra cosa que forcats, o sia trenes de jonc, les quals havien servit per penjar alls o cebes. No cal que diguem l'èxit que tenia aquest acte, que reunia en els principals carrers gran nombre de persones, moltes acompanyades de criatures petites, que anaven a sentir els discursos que feien Melcior, Gaspar i Baltasar, o sia un parlament cada rei.

Els nens de la classe de pàrvuls de Santa Anna amb les joguines dels Reis (1917).
Fotografia donatiu del Sr. Joan Esquerra.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

La cavalcada del Carnestoltes a l'inici del carrer d'Argentona.
Al fons, el carrer de Bonaire i la Riera (1925?).
Col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

L'endemà al matí, ben dejorn, ja es podien veure en molts balcons cistells i coves curulls de joguines. Pot suposar-se, tractant-se de tants anys enrera, que les referides joguines estaven marcades per un segell de senzillesa, que, naturalment, contrasta molt amb les d'avui dia.

EL CARNESTOLTES

Venia després el temps de Carnestoltes, que llavors tenia gran prestigi, i al qual es rendia culte per part de moltíssimes persones. Hi havia qui amb una careta i un dominó ja en tenia prou per fer, sol o amb companyia d'altra persona, visites a cases d'amics amb la finalitat de fer barrila, o bé escometre en ple carrer gent coneguda, o totalment aliena a la seva amistat, per dir-los allò que se'n diu quatre de fresques, amb el desig d'intrigar-los i fins i tot de fer-los incomodar.

Els balls de disfresses que es celebraven a les societats recreatives eren molt concorreguts. El dijous anomenat gras o llarder, en alguna entitat tenia lloc el ball del barraló, amb bastant concurrència de persones de la màniga ampla.

El diumenge de Carnaval era costum que sortís la cavalcada que s'organitzava a benefici de l'Hospital, en la qual recordem haver vist la cooperació dels pallassos i altres artistes de la companyia de circ Alegria, en ocasió de trobar-se aquesta actuant en el teatre Euterpe. Pel que fa referència a aquell temps, l'esmentada comitiva tenia cada any un relleu extraordinari, pel conjunt de carrosses que la formaven, guarnides segons el gust de l'època, i per les coloraines dels vestits variats dels qui les ocupaven, igualment com dels molts joves que, disfressats, anaven a peu esperant aconseguir dels senyors i, sobretot, de les senyoretes, que ocupaven balcons i finestres, unes monedes, que eren dipositades en una mena d'embut col·locat dalt d'una canya llarga recoberta de roba virolada, a continuació del qual hi havia una canal de roba que acabava en bossa.

Aquesta cavalcada de la qual fem esment, tornava a sortir la tarda del dimarts de Carnaval.

ELS TRES TOMBS

Encara que hem parlat del Carnaval i de les seves festes característiques, per ésser una mena de cicle que té el seu començament una vegada

Els Tres Tombs al capdamunt de la Riera, davant l'Ateneu (1905?).
Fotografia Spà i Salarich.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

passada la festa dels Reis, no és que hàgim descuidat la festa de sant Antoni Abat, tan plena de sabor tradicional a la nostra terra.

A Mataró, hi havia dues germandats sota l'advocació del sant anacoreta de la Tebaida, una a la parròquia de Santa Maria i l'altra a la de Sant Josep, les quals, a part de la finalitat de socors en cas de malaltia, tots els anys tenien cura d'organitzar la benedicció dels animals que corresponien als socis de les respectives germandats. Entre uns i altres existia una meritòria emulació, que feia augmentar considerablement el nombre de les cavalleries que formaven el seguici i la boniquesa i valor dels seus guarniments, així com impulsava el lluïment dels genets. Aquesta emulació de què fem esment, va arribar a accentuar-se de tal manera que en dies més propers als d'ara les comitives s'augmentaren no solament amb l'assistència d'algunes senyoretes muntades en airoses haques, sinó també de grans carros amb tirs de matxos guarnits amb tota propietat, i de tílburis, xarrets i altres carruatges, ocupats per persones d'ambdós sexes, els rostres de les quals reflectien la satisfacció que els donava la celebració de la típica diada.

Cada una de les germandats a les quals acabem de fer referència, acabaven la festa amb un ball, molt concorregut sempre per carreters, tartaners i cotxes, i també per molts pagesos, que per ésser propietaris d'animals resultava que celebraven dues festes, la de sant Isidre, el seu patró, i la de sant Antoni Abat.

LA QUARESMA

Donem ara una mirada al temps quaresmal, que comença el dimecres de Cendra, dia que segons l'esperit cristià hauria d'ésser sempre de meditació i de penitència, però que, sobretot anys enrera, es coneixia com el «dia d'anar-lo a enterrar», i el mort no era altre que en Carnestoltes. El costum, que ja venia de temps, era que la gent poc religiosa i la que era indiferent, aquell dia sortia a fer una fontada, escollint uns la font dels Capellanets, al camí del turó de Cerdanyola, i altres la del Pericó, bastant més lluny de la població, però que avui quasi ja es toquen. I els qui no anaven a cap font buscaven, en el camp o en el bosc, un lloc que els semblés apropiat per passar-hi el dia, i cap al tard retornaven a la ciutat enmig de molta gatzara.

La processó de la Bona Mort sortia també el dimecres de Cendra, i l'aire sever que donava als carrers per on passava contrastava amb l'esperit de mundanitat que abans hem consignat. A la processó es podia copsar, per mitjà de les calaveres que portaven els congregants, la realitat de la vida de l'home. S'hi veia l'esquelet d'una criatura, la d'un home gran, la d'un rei amb la seva corona, la d'un bisbe amb la mitra, la del Papa amb la tiara... És a dir, que es feia patent la veritat de la màxima que diu «mor el rei, mor el Papa, i mor aquell qui no té capa».

Quedaren a la nostra retina d'infant moltes coses d'aquelles set setmanes que eren i són la preparació de la Pasqua.

Els grups d'escolans anaven pels carrers amb un cistell de dues tapes penjat al braç, visitant algunes cases per recaptar ous a fi de poder celebrar la gloriosa diada. Eren escolans amb vestidures blaves o vermelles, segons es dediquessin al servei de l'altar o bé formessin part de la capella de música de Santa Maria.

És convenient de deixar constància de la predicació quaresmal d'aquells dies ja tan llunyans, quan pujaven a la trona oradors de gran categoria, en els quals l'eloqüència s'unia a la profunditat de concepte, i que, mantenint l'atenció de l'auditori de manera constant durant

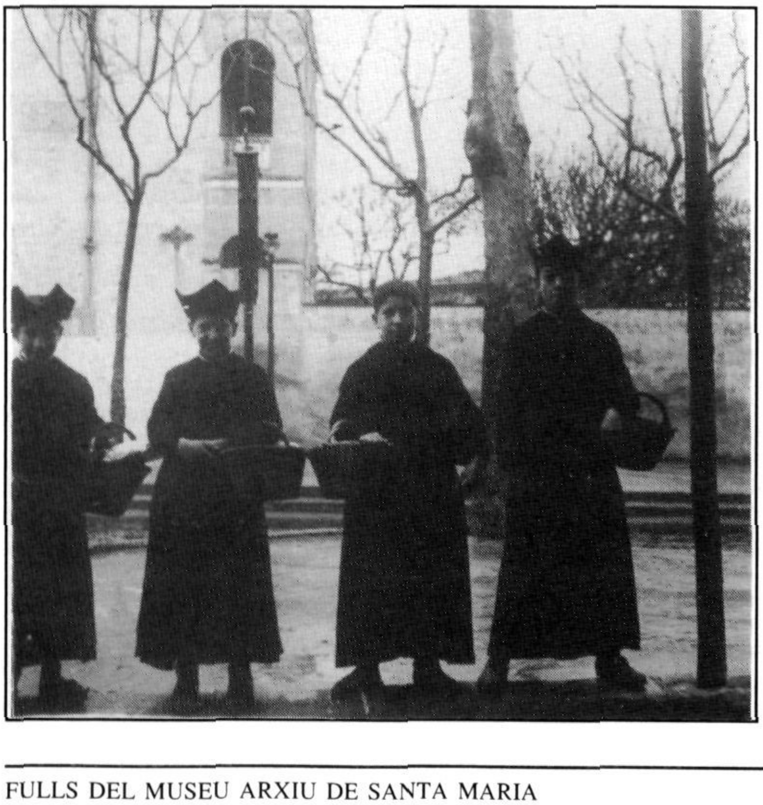

Escolans fent la recapta (1920?).
Fotografia Dormuà.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

aquell llarg cicle de set setmanes, moltes vegades, a més dels fruits d'ordre general, produïa un canvi radical en la conducta i fins en la mentalitat d'alguns individus, segons es desprenia d'ulteriors actuacions personals.

Una festa religiosa a recordar és la de les Quaranta Hores del diumenge de Passió, i dels dos dies següents, celebrades a l'església parroquial de Santa Maria. Existia una gran emulació per part dels col·legis i escoles, i de les associacions religioses, que procuraven portar el màxim nombre d'assistents als actes.

Les cereries, aquells dies feien el seu agost, havent-hi un moviment continu de persones que anaven a buscar el corresponent brandó, el qual era pesat abans de sortir de l'establiment i pesat novament en retornar-lo, per tal de poder abonar el valor de la cera no gastada.

Via Crucis al cementiri (1905?).
Fotografia Spà Salarich. MASMM. Arxiu d'Imatges.

En algunes ocasions hi havia qui queia en basca, sobretot entre els nois de les escoles, perquè havien d'estar drets durant una hora seguida, pel tuf de la cera i pel fum que la cera desprenia.

SETMANA SANTA

El diumenge de Rams, tan esperat per grans i petits, els uns per gaudir amb el plaer experimentat pels altres, ja des de la vigília oferia una simpàtica nota de tipisme. A l'hora de costum, la corrua de persones, moltes acompanyant els seus fillets, era vistent a tots els carrers que conduïen a alguna església.

La nau central de Santa Maria, aquell matí quedava convertida en un veritable bosc de palmes, palmons i llorer, de qual arbre molts xicots portaven branques grossíssimes, fent amb elles molta remor en sacsejar-les i donar cops al paviment amb els seus troncs.

En aquella mena de mercat de Calaf, les víctimes eren algunes criatures que els «senyors i senyores»[1] i altres llaminadures que portaven penjades a la palma sofrien un escamoteig que ocasionava ploralles.

Gran quantitat de nois anaven a les esglésies a picar els fasos el dimarts i el dimecres Sant[2]. Uns hi assistien amb els seus familiars i portaven matraques; però hi havia colles de bordegassos que, proveïts de llaunes i garrots, anaven a fer soroll de mala manera, picant en els bancs o allà on fos. Era un abús que, més endavant, es va procurar que s'acabés.

A l'època hi havia a Mataró dues processons de Setmana Santa, que sortien al vespre del dijous i divendres Sants. La del dijous era organitzada per la Venerable Congregació dels Dolors i la del divendres per la confraria de la Puríssima Sang. En totes dues figuraven penitents, tots amb vesta i cucurulla negra, que portaven «misteris» amb representació de la Passió de Jesucrist. La majoria eren de gran qualitat artística i pertanyien a confraries gremials.

Els armats i els portants d'alguns misteris primer eren persones llogades i a voltes d'un parlar no massa com cal, que era notat per moltes persones. Aviat, però, es va produir el canvi, a satisfacció de tothom.

La processó coneguda antigament per la dels «Escabellats» encara surt cada divendres Sant al matí, i va, resant el Viacrucis, cap al cementiri. En temps passats havia estat objecte de burles i d'agressions per part d'elements anticlericals. Proveïts de pinyes de xiprer i de pedres, esperaven la processó a la part alta del camí dit dels

Caputxins[3] i fins i tot dintre de propi cementiri, escometent els qui formaven el seguici amb paraules grolleres i agredint-los amb els projectils esmentats. Moltes vegades l'autoritat havia hagut d'intervenir en els aldarulls que es produïen, i que alguna vegada havien fet que la referida processó hagués de retornar a la desbandada cap a l'església de Santa Maria.

Societat coral «La Perla» (1925?).
Col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs. MASMM. Arxiu d'Imatges.

PASQUA

El dissabte de Glòria, a les nou del matí, quan les campanes de totes les esglésies de la ciutat es posaven a repicar celebrant la resurrecció del Senyor, eren nombrosíssimes les persones que des de patis i terrats feien un soroll de mil dimonis sumant-se al campaneig general, soroll que produïen servint-se de tota mena d'estris, ja fossin llaunes, tapadores i fins i tot disparant algun tret a l'aire, cosa que estava prohibida en absolut.

Societat coral «La Palma» (1896?).
Col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Eren molt celebrades les caramelles que les masses corals existents en aquells dies sortien a cantar la nit del propi dissabte de Glòria. Recordem «La Palma», «La Perla» i altres conjunts, alguns dels quals, a més d'interpretar peces de Clavé i altres autors, cantaven amb molta traça composicions de caire satíric, que havien aconseguit força èxit, i que donaven lloc a què, en plena nit, alguns grups de persones seguissin el «coro» per diferents carrers a fi de refocil·lar-se novament amb les estrofes picants.

De la Pasqua, una característica que no volem pas deixar al tinter és la de les «mones». En general, eren molt modestes comparades amb les d'avui dia. Les de mantega ja es consideraven pròpies dels senyors. La classe treballadora acostumava a adquirir-les de les que se'n deia pasta de «sabre», que portaven un ou dur, o dos, i fins i tot, alguna, tres. Encara guardem el record personal de l'obsequi que ens feia la nostra padrina regalant-nos una «mona» de dos ous, i no cal dir la il·lusió amb què l'esperàvem.

De l'altra Pasqua, o sia la de Pentecosta, o Granada, solament voldríem destacar un aspecte mataroní, i és la nostra Fira, de la qual ja s'ha parlat en capítol a part.

EL PRIMER DE MAIG

Mataró va ser una de les primeres poblacions d'Espanya que va celebrar la festa del Primer de Maig, anomenada festa del Treball.

Moltes vegades es feia, però, per coacció de comissions que recorrien tallers i fàbriques fent parar les feines. En els primers temps era patrocinada pels socialistes i per l'UGT. Era normal que hi hagués un míting, clamant en favor de les reivindicacions obreres. A vegades també hi havia funció de teatre, amb representació d'alguna obra de les que deien socials, d'autors com Fola Igúrbide, o bé el *Juan José* de Dicenta.

EL CORPUS

De la festa de Corpus Christi d'anys enrera, no cal que en fem una menció especial, ja que en essència consistia en la celebració d'oficis religiosos al matí i en la processó a la tarda, iniciada pels gegants i gonfalons, amb gran assistència de gent i d'associacions religioses. Els mataronins la veien passar des del carrer. No serà de més remarcar, sobretot pel que respecta a la processó, l'excesiu barnís que tenia de cosa oficial.

Durant l'octava de Corpus –els vuit dies següents– els veïnats dels diferents barris de la parròquia de Santa Maria organitzaven les tradicionals «veredes»[4] o processons, a les quals assistien només els veïns d'un barri, processons que finalitzaven amb un acte religiós a l'església parroquial. En alguns cas, fins i tot la processó sortia pels carrers del barri, amb orquestra i tot.

SANT JOAN I SANT PERE

La festivitat de sant Joan Baptista, amb els seus focs al vespre de la vigília, encesos en carrers i places, reminiscència de la vellúria, la recordem amb veritable complaença.

De focs, se'n feien més que avui, ja que llavors no hi havia els carrers empedrats, i els veïns que es divertien amb ells eren més nombrosos, ja que no existien cinemes, ni penyes futbolístiques, ni el costum actual de celebrar la revetlla en grups de matrimonis, o de forma multitudinària, sinó que el foc de Sant Joan donava lloc a fer rodona familiar, cremant bengales, i tirant alguna piula. Fins i tot quan només quedaven les brases, alguns hi posaven patates al caliu.

La nit de Sant Joan alguna família que tenia alguna criatura «trencada», se n'anava cap als afores de la població per «passar l'infant pel roure», com es deia en aquell temps. És clar que per trobar un roure havien d'arribar-se fins a un bosc, i allà feien la cerimònia, que anava acompanyada d'una oració especial. A més d'aquesta pràctica, antiga i sense cap fonament real, aquella nit es practicaven una pila de supersticions, sobretot entre la joventut, moltes de les quals anaven encaminades a la busca de promès, si es tractava de noies, que eren les més amigues d'aquestes pràctiques, o bé a descórrer el vel del pervindre, com si es tractés de la bona ventura.

Al vespre de la vigília de sant Pere es tornaven a fer focs, si bé no eren tan nombrosos com els de sant Joan. Podríem dir que es feien servir les escorrialles de les andròmines de les golfes de les cases, aquelles que havien passat per alt en la recerca del dia de sant Joan.

LES SANTES

En recordar la nostra Festa Major d'anys enrera, no cal que anotem cap particularitat notable, si exceptuem el fet que molts anys havia figurat en el programa de festes l'elevació d'un globus aerostàtic, al qual pujava un anomenat «capitán», que a molta gent gran els feia recordar la pèrdua de Mr. Arban, qui s'aixecà amb el seu globus a Barcelona i no va saber-se mai més res d'ell.

Els actes de les festes de les Santes han tingut sempre una similitud d'uns anys amb altres. Abans, però, pel que respecta a les societats recreatives, s'ha de fer constar que quasi totes celebraven la tradicional «dansa», ball lluït del qual es parlava molt, abans i després, sobretot entre la joventut.

Com és natural, al Velòdrom es feien curses ciclistes.

D'aquells anys passats, recordem algunes coses que van ésser motiu de joia o de curiositat per al nostre ànim infantil. L'arribada, «batiendo marcha», com deien llavors els programes oficials, de la banda militar, que un temps va ésser la d'Albuera i més tard la de Vergara. L'actuació, al velòdrom, del «Ball de les Gitanes». I també ens va fer molta gràcia el criat negre que, portant-li el barret i el bastó, anava al darrera d'en Rius i Torres quan quest va ésser penonista de la processó de les Santes, pel motiu d'ésser diputat a Corts pel districte.

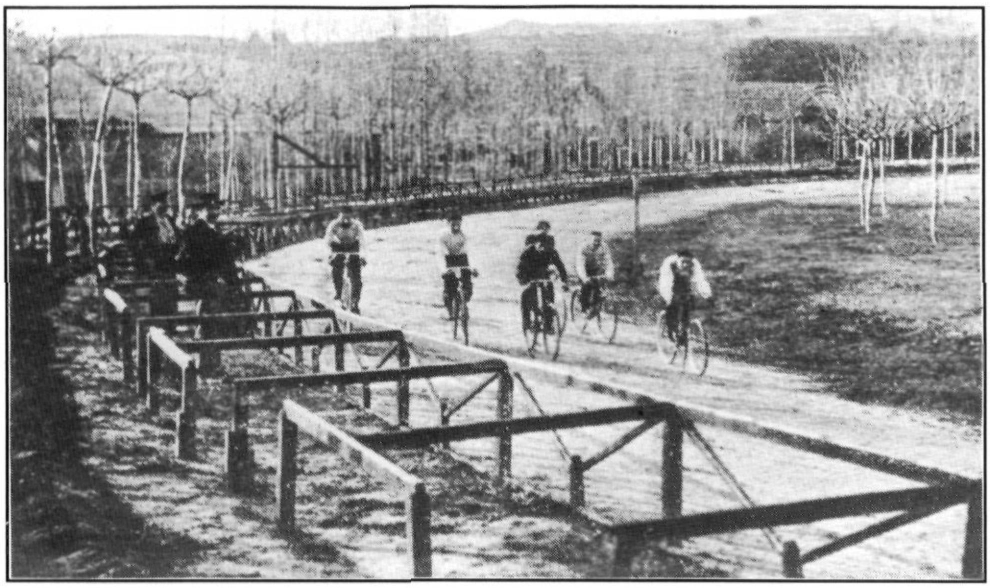

Cursa ciclista al Velòdrom, l'actual Parc Central (1905?). Col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

MASMM. Arxiu d'Imatges.

festa de la Nativitat de la Verge rebien també al seu recinte gent de Mataró que, després de saludar la Mare de Déu, passava el dia en els paratges que circumdaven aquelles capelles, tan estimades pels fills de la costa llevantina.

ELS APLECS

A la recordança de costums, podem afegir-hi l'anada de molts mataronins als aplecs dels Vivers i del Cros, celebrats respectivament amb motiu del Dolç Nom de Maria i de sant Miquel Arcàngel. En aquest darrer, moltes persones hi compraven botifarres, que es menjaven per primera vegada a l'any. I aquí cal remarcar que llavors no era pas com ara, que a tot temps hi ha de tot. Hi havia coses que solament eren de temporada, com les taronges, i d'altra fruita, com els plàtans, que no n'hi havia quasi mai.

Fem memòria que també el setembre hi havia molta concurrència de persones de Mataró a Sant Andreu de Llavaneres, amb motiu de la festa de la Minerva. Els joves hi anaven a ballar, però les persones grans generalment hi feien cap solament per visitar l'església, donar un tomb pel poble, comprar avellanes i cacauets i també, a més, prendre un cafè, per després tornar-se'n cap a Mataró, camí que, tant a l'anada com a la vinguda, hi havia qui el feia a peu.

Les ermites més llunyanes, de la Misericòrdia, de la Cisa i del Remei, en la

SANT SIMÓ

El 28 d'octubre, diada de Sant Simó, un gran nombre de mataronins anaven a l'ermita; al matí acudien a l'ofici i a la tarda al rosari i a cantar els «goigs» al sant. La gent marinera hi anava a donar gràcies pels favors rebuts per intercessió del sant apòstol, i a pregar per la sort futura d'aquells de casa seva que navegaven per les mars grans, i també per la dels qui anaven a la pesca amb les barques mataronines.

A la placeta de l'ermita, aquell dia s'hi celebrava ball, i al seu peu, a cada banda de la carretera, els pastissers de la ciutat hi establien les clàssiques parades del «torrat», com s'anomenaven llavors els dolços, havent-hi gran predomini dels «panellets» i sobretot de «sabres»,

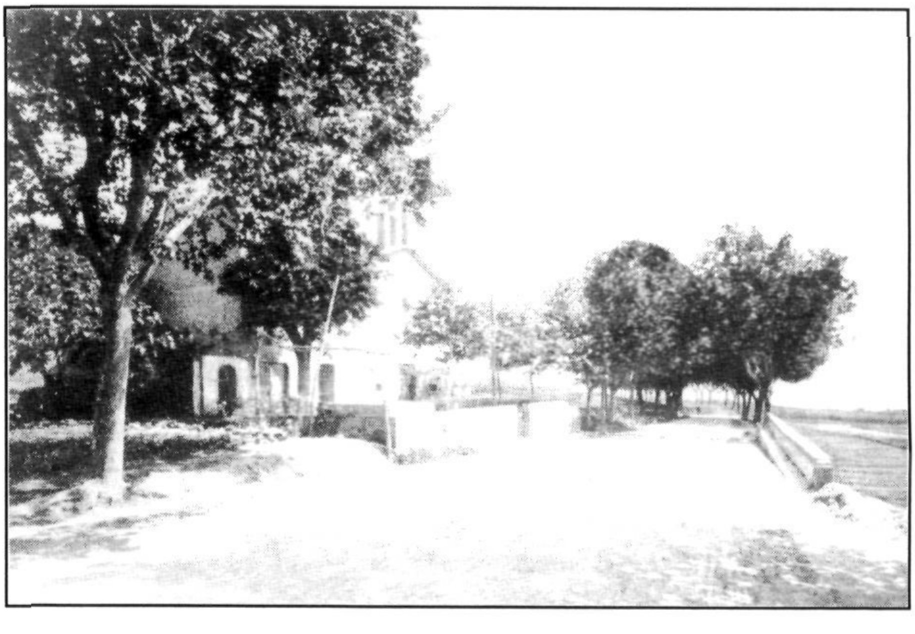

L'ermita de Sant Simó, tal com era a inicis del segle XX. Col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

MASMM. Arxiu d'Imatges.

que llavors valien deu cèntims, els normals, i un ral els més grossos. Es pot dir que no hi havia ningú que anés a Sant Simó i no retornés a casa proveït d'un «sabre».

El dia de Sant Simó, tant els col·legis particulars, com els oficials i els de religiosos, tots portaven els seus alumnes cap a la capella, per fer una visita al sant, comprar l'esperada llaminadura i berenar en els espais annexos de la riera.

A més de les parades de què hem fet esment, també hi havia la dels pinyonaires i venedors de cacauets i castanyes torrades.

TOTS SANTS

La festa de Tots Sants era particularment celebrada per totes les famílies, comprant els clàssics panellets, que era la llaminadura pròpia, i més exclusiva de la diada. Molts cafès feien extensiva la celebració als seus clients, disposant una taula plena de plats de «torrat» i de panellets, que eren rifats, i que les més de les vegades eren consumits allà mateix entre amics, amb l'acompanyament d'una copa de vi ranci.

EL DIA DELS DIFUNTS

L'endemà de la festivitat de Tots Sants era, igual que en l'actualitat, el dia dels Fidels Difunts, o sia, el «Dia dels Morts», com vulgarment es deia. La corrua de persones que anava al cementiri era espessa i constant, si bé la gran massa de la població ja havia fet la visita als difunts el dia anterior, que era festiu, ja que no era gens fàcil de fer-la en dia feiner, i menys en aquell temps que l'horari de treball en fàbriques i tallers era de dotze hores diàries.

Guarnir els nínxols i sepultures amb flors, llums i retrats no era aleshores costum arrelada.

LA PURÍSSIMA

La festa de la Immaculada Concepció, o de la Puríssima, també algú l'anomenava de la «Mare de Déu torronera», que no es deia pas en desmèrit del valor religiós de la festivitat, sinó perquè en la diada es menjaven els primers torrons de l'any, ja que els torrons eren també producte de temporada, igual que els panellets per Tots Sants.

Cosa típica d'aquella diada era la il·luminació de les capelletes dedicades a la Mare de Déu que tots els adroguers tenien a l'interior de les seves botigues, bonic costum tradicional que molts encara segueixen. Recordem amb emoció el gran interès amb què demanàvem a la nostra mare, el capvespre d'aquella diada, que ens acompanyés a fer la visita de les referides capelles, recorrent amb tal finalitat diversos carrers del centre de la ciutat, i retornant a casa satisfets com si vinguéssim de veure un bell espectacle.

SANTA LLÚCIA

Santa Llúcia, advocada contra les malalties de la vista, era molt venerada a la nostra ciutat. Malgrat no existir cap associació de modistes, aquestes i totes les obreres el treball de les quals exigia una acurada observació ocular, per la festa de la santa li oferien misses i comunions, i, també, a la tarda, en molts tallers s'acostumava a celebrar la diada amb un berenar.

De la veneració general a santa Llúcia, en donaven prova, a més de l'assistència a missa de moltes persones que en dia feiner no hi anaven, la gran quantitat de ciris que cremaven el seu altar, simbolitzant les peticions de protecció i el tribut de gràcies o reconeixement de moltes ànimes plenes d'amor i de fe.

NADAL

La diada de Nadal tenia com una mena de pròleg –com el té avui, i és natural– en els dies que la precedien. Referint-nos al passat, del nostre record, fem esment d'algunes facetes característiques d'aquells dies.

Amb força antelació establiments industrials i comercials, i també algun particular, adquirien algun bitllet, o solament dècims, del sorteig de Nadal, i oferien a clients i amics la facilitat de «posar a la Rifa» per mitjà d'una participació. Els premis no eren, de bon tros, tan importants com ara, i les participacions es podien adquirir a preus molt mòdics.

Les botiguers de queviures, que acostumaven a comptar amb una clientela fixa i segura, tenien per normar obsequiar els seus compradors amb una barra de torrons i amb vi ranci, a qual fi demanaven que s'hi portés una ampolla per posar-li.

Fira de galls dindis a la Riera (1905?).
Fotografia Spà Salarich.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Les felicitacions no havien proliferat encara i eren comptades les que es rebien. Una de les tals era la del «sereno», que la passava la setmana anterior al Nadal, quan anava a cobrar a les cases del seu barri o demarcació. Al davant del cromo que servia de felicitació, hi figuraven, a més d'un gravat del propi sereno, el Naixement, pollastres, galls dindis, neules, torrons i ampolles de vins generosos; al darrera, hi havia el vers de consuetud, de mínim valor literari, de manera que per ponderar la ínfima qualitat d'una poesia es deia «sembla el vers del sereno».

Els fadrins barbers també felicitaven amb cromo. A part de serenos i fadrins barbers, i potser d'algun altre cas, que en aquests moments hagi fugit de la nostra memòria, eren comptades les persones que llavors rebien estrena o «aguinaldo», com es deia en aquells dies.

Bastant dies abans de la festivitat de Nadal, es veien pels carrers de la ciutat ramades de galls dindis, seguits de l'indiotaire que, proveït de la seva llarga canya, repartia la seva atenció entre les bèsties, a fi que cap d'elles no se li extraviés. Els venien per les cases, després de parlar de preus, de sospesar el pes, i del regateig de costum en aquests casos.

A part de la venda habitual de gallines i pollastres a les places i mercats, algun any s'havia celebrat una fira d'aviram en plena Riera.

I parlant del Nadal, no podem deixar d'esmentar els pessebres, que a Mataró tenien gran importància, no solament perquè en moltes cases particulars se'n feien, amb gust i amb bones figures, sinó perquè a la ciutat tenien els obradors molts figuraires; eren avantatjosament coneguts per tot Catalunya els cognoms dels Sibina, Llobet i altres mataronins.

Un dels pessebres que en aquell temps tenia més anomenada, per la seva grandària i disposició, i per les moltes figures que incorporava, algunes de gran valor artístic, era el que muntava el retratista senyor Estrany. El visitant d'aquest pessebre gairebé es feia la il·lusió d'ésser una figura més, ja que passava per entre muntanyes, a través d'un passadís que començava al carrer de sant Francesc d'Assís, per on s'entrava, i que acabava en la sortida que tenia l'establiment del senyor Estrany, al carrer de Bonaire.

Alguns joves –que no eren pas els anomenats «gamberros» d'avui–, la nit de Nadal feien moltes bromes. A la nostra ciutat, una barca va ésser traslladada des de la platja a la placeta de la Peixateria; una taula de les de la carn, va ésser canviada de lloc; el matí de Nadal alguna família no havia pogut obrir les portes de casa seva perquè els havien clavat una llenca de fusta entre les dues fulles. Fins i tot havíem sentit contar que un carro d'Argentona havia estat pujat a Burriac.

Fent referència a l'anterior al·lusió al gamberrisme, hem de dir que en aquell temps la Missa del Gall en algunes esglésies es celebrava a la mitjanit i en d'altres a les cinc de la matinada, i que s'hi controlava l'entrada fent que els fidels passessin per una porta secundària –a Santa Maria per la de la vicaria–, a fi de procurar que no entressin al temple aquells individus que sols hi anaven amb l'intent de fer escàndol, amb mofes i actituds pocs respectuoses.

Volem també deixar constància d'una tradició que s'ha perdut bastant, la de «fer cagar el tió». Era un costum que omplia d'il·lusió els petitets i donava lloc a unes escenes familiars plenes de sabor pairal.

Hi havia cases que la nit de Nadal deixaven roba de criatura de bolquers i foc a la llar, en commemoració del Naixement del diví Infant. Possiblement era una de les tradicions filles d'un maridatge entre la religió i la superstició.

EL DIA DELS INNOCENTS

La diada dels Sants Innocents era esperada no solament per les criatures, sinó també per moltes persones grans. Les primeres gaudien de debò posant la «llufa» als vianants, o sia aquell tros de paper retallat en forma de ninot que portava una agulla mig doblada per enganxar-la als vestits. Les persones majors que sentien ganes d'enganyar als amics o coneguts, es valien de l'enginy, que no sempre produïa un fruit innocent, sinó que a voltes era de bastant mal gust.

L'HOME DE LES ORELLES I L'HOME DELS NASSOS

Com si fos una seqüela de la passada diada dels Innocents, els dies 30 i 31 de desembre oferien la particularitat d'ésser considerats per les criatures petites, el primer com el dia de l'«home de les orelles» i el segon com el de l'«*home dels nassos*».

Tothom sabia que la ingenuïtat dels petits admetia, de moment, la possibilitat que, segons els deien els pares, familiars i amics, podrien veure i admirar cada un d'aquells dies un home amb tantes orelles o nassos com dies tenia l'any.

Ramon Salas i Oliveras

NOTES.

1.- Els «senyors i senyores» són una *llaminadura* típica del diumenge de Rams.

És feta amb pasta plana, una mica dura, retallada formant diverses figures.

A Arenys de Mar s'anomenen «currutacos».

2.- L'acte de «picar fasos», anomenat també de «matar jueus», tenia lloc a la fi del rés de l'Ofici de Tenebres, fet a la tarda d'aquests dies.

Després de cantar cada una de les antífones s'anaven apagant paulatinament els ciris d'un canelobre anomenat tenebrari.

Quan en restava només un, s'apagaven tots els llums de l'església, quedant només encès el darrer ciri, que un sacerdot transportava a l'entorn de l'altar major.

Aleshores, durant aquest lapsus de temps, era el moment de «picar els fasos».

3.- Aquest tram del camí dels Caputxins, avui urbanitzat, és l'actual passeig de Cabanelles.

4.- Les veredes perduraren a Santa Maria fins als anys seixanta d'aquest segle.

— DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA —

La plaça de Santa Anna (1920?). Fotografia Dormuà. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Nevada a la plaça de Santa Anna (1920?). Fotografia Dormuà. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Sardanes a la plaça de Santa Anna (1920). Fotografia Dormuà. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Sardanes a la plaça de Santa Anna (1920). La cobla. Fotografia Dormuà. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Diumenge de Rams a Santa Anna (1920?). Fotografia Dormuà. MASMM. Arxiu d'Imatges.

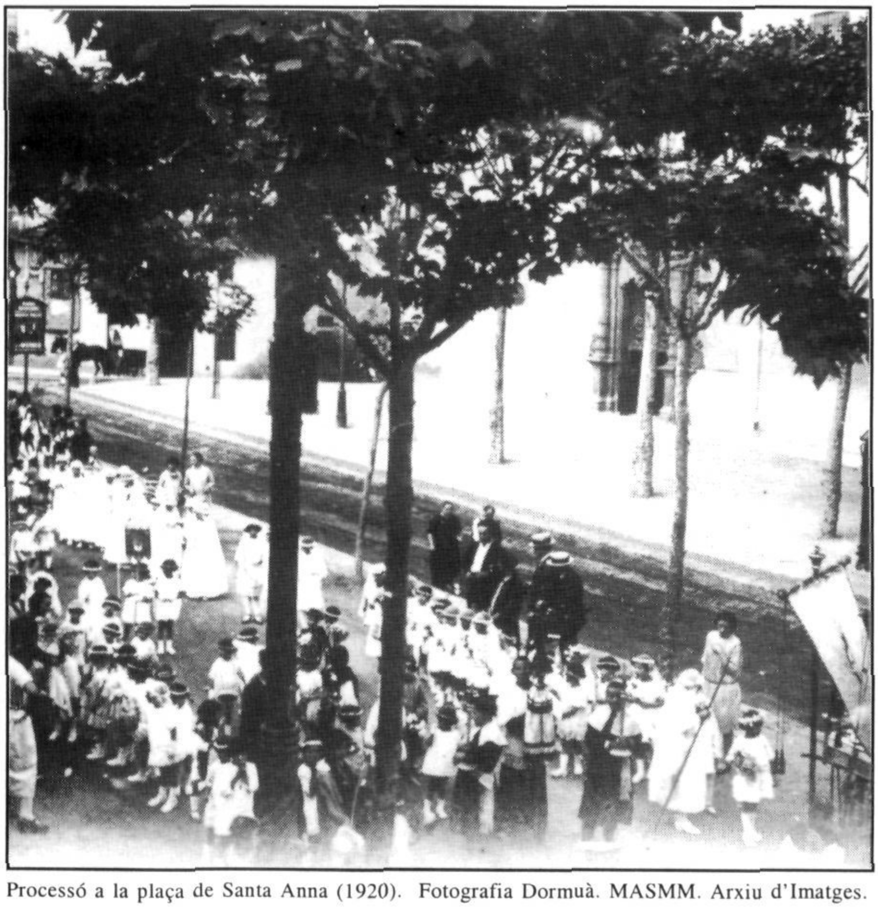

Processó a la plaça de Santa Anna (1920). Fotografia Dormuà. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Festival atlètic al pati de Santa Anna (1920). Fotografia Dormuà. MASMM. Arxiu d'Imatges.

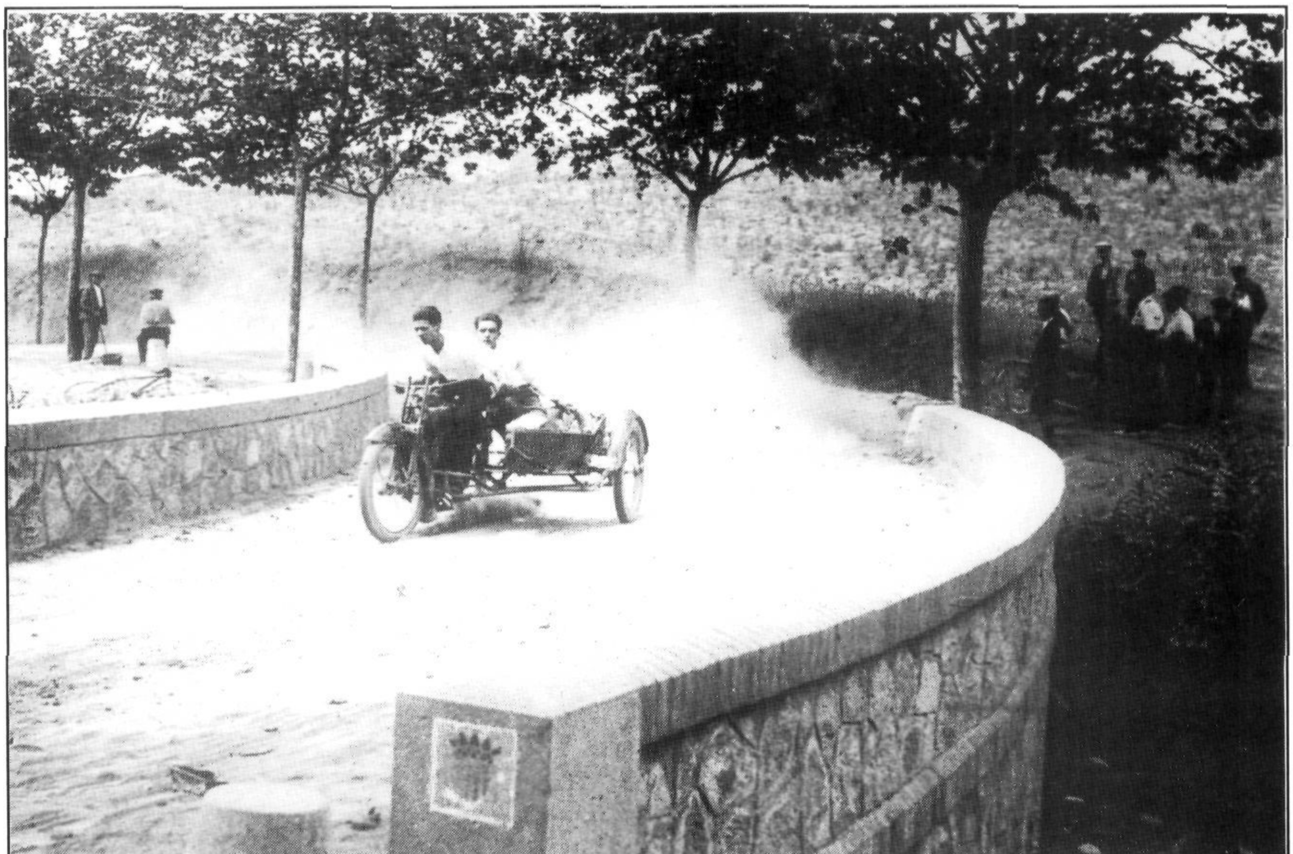

Cursa motorista a la carretera de Mata (1928). Fotografia Dormuà. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

Col·labora:

PMC
Patronat Municipal de Cultura

MATARÓ